

MISKOLCI EGYETEM
Bölcsészettudományi Kar

Modern Filológiai Intézet
Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék

A Grimm mesék címeinek magyar nyelvű fordításai

TDK dolgozat

Németh Zsuzsanna
FYIXQM

Konzulens neve:
Bazsóné dr. Sőrés Marianna
egyetemi docens

Lindenberg im Allgäu, 2023.11.20.

Tartalom

Bevezetés.....	3
1. Kutatásom korpuszának német nyelvű címei.....	4
1.1. Áttekintés	4
1.2. A címek elrendezése a táblázatomban.....	6
1.3. A címek írásmódja a táblázatban.....	6
1.4. A Grimm testvérek egyéb mesegyűjteményei.....	7
2. Kutatásom korpuszának magyar nyelvű címei.....	8
2.1. Áttekintés	8
2.2. Szempontjaim a magyar nyelvű korpusz választásához.....	10
2.3. A címek elrendezése a táblázatban.....	11
2.4. A vizsgált fordítók.....	12
3. A mesék beazonosítása.....	16
3.1. Teljes átalakítások vagy erősen átdolgozott mesék.....	16
3.2. Történetükben vagy címükben hasonló mesék	17
3.3. Idegen forrásból származó mesék	18
4. Fordítási megoldások	18
4.1. Egyszerű behelyettesítés (=).....	20
4.2. Áthelyezés (#)	22
4.3. Stíluskövető ekvivalencia (~).....	23
4.4. Felbontás és összevonás (F, Ö)	24
4.5. Betoldás és kihagyás (B, K)	26
4.6. Konkretizálás (>) és generalizálás (<).....	27
4.7. Csere (C)	28
4.8. Kompenzáció (%).....	30
4.9. Teljes átalakítás (T).....	31
5. Következtetések	34
5.1. A mesék népszerűsége.....	34
5.2. Fordítás vagy egyéni cím?.....	35
5.3. Az egyes fordítók átváltási műveleteinek aránya.....	36
5.4. Mesetípusok aránya.....	37
5.5. A címek fordítását befolyásoló tényezők	38
Összefoglalás.....	41
Források.....	42
Szakirodalom.....	44

Bevezetés

Dolgozatomban a Grimm testvérek mesegyűjteményének magyar nyelvű fordításait vizsgálom, a mesék címeinek összevetésével. Kutatásom alapja a *Kinder- und Hausmärchen* 1857-es, utolsó szerzői kiadása, amely 200 mesét tartalmaz. Kifejezetten olyan magyar fordításait vizsgálom, amelyek teljes egészükben egy-egy fordító vagy fordítópáros művei. A Magyarországon megjelent fordítások többnyire válogatások; olyan műveket választottam közülük, amelyek megközelítően legalább 40 mesét tartalmaznak.

Egy olyan adattáblázat összeállítását szándékozom elkészíteni, amelyben megfeleltetem az adott magyar mű mesecímeit az eredeti címekkel. Mivel a fordítási megoldások meglehetősen különbözőek, gyakran csak a mesék tartalmára hagyatkozhatok egy-egy cím beazonosítása során. A táblázat alapján egyrészt látható lesz egy-egy mese „népszerűsége”, azaz, hogy a vizsgált fordítók milyen arányban fordították le. Másrészt nyomon követhető lesz, hogy a fordítók használtak-e átalakítást az egyes címekhez, és ha igen, milyen mértékben. Vizsgálom, hogy ezek az átalakítások (átváltási műveletek) vajon inkább egy-egy meséhez vagy egy-egy fordító stílusához kötődnek. Megkísérlem annak feltárását, hogy a fordítások számának, és ezzel együtt a célközönség háttérismeretének növekedésével, hasonlóbbak vagy szerteágzóbbak lettek a mesék címei, felismerhető-e valamilyen tendencia.

Jelen munkámat megalapozzák előzetes kutatásaim, amelyekben a mesék kialakulásával, német történeti háttérével, változataival foglalkoztam, valamint az angol és magyar fordításaiban hasonlítottam össze a mesei stíluselemeket. A címekre fókuszálva, most a magyar nyelvre vonatkoztatva vizsgálom az elmúlt közel 150 év fordításait: a mesegyűjtemény 1861-es, egyik legelső magyar fordításától kezdve napjainkig, egy 2022-es fordítással bezárólag.

1. Kutatásom korpuszának német nyelvű címei

1.1. Áttekintés

(1) Összesen 257 db olyan mese van, amelyik bekerült a KHM¹ valamelyik kiadásába. Ezek címei alkotják kutatásom korpuszát.

1812-57 között hét kiadás született. Közben a mesék szövegükben változnak, a gyűjtemény egyre több mesét tartalmaz, de egyes mesék kimaradnak, felcserélődnek. Példák:

1.1. *Die Erbsenprobe* (M182): Andersen (*Borsószem királykisasszony* című) meséjével való hasonlósága miatt csak az 1843-mas kötetben jelent meg (Domokos, 2022)

1.2. *Wie Kinder Schlachtens miteinander gespielt haben* (M22): Grimm kortársa, Achim von Armin kritizálta a véres jelenetek miatt, végül nem került bele a KHM-be a második kötettől kezdve.

Az első kiadás (1812/15) 155 db, a hetedik (1857) 211 db mesét tartalmaz.

A KHM-nek 1825-58 között keletkeztek úgynevezett „kis kiadásai” (Kleine Ausgaben) is, amelyek megközelítőleg 50 mesét tartalmaznak.

(2) A címeknek a Grimm testvéreknél előforduló legkorábbi változatát az *ölenbergi kéziratokban* találjuk. Az *Urfassung* néven is nevezett gyűjtemény 1810-ből való. Megtalálható elektronikus változatban eredeti kézírással (Grimm, 1810) és átiratban (Rölleke, 2016).² A KHM-nek a 1810-es kéziratban megjelent meséit külön táblázatban (>>Függelék) foglaltam össze és a sorszámukkal jelöltem őket. Sorszámuk megegyezik a gyűjtemény elektronikus változatának sorszámával.

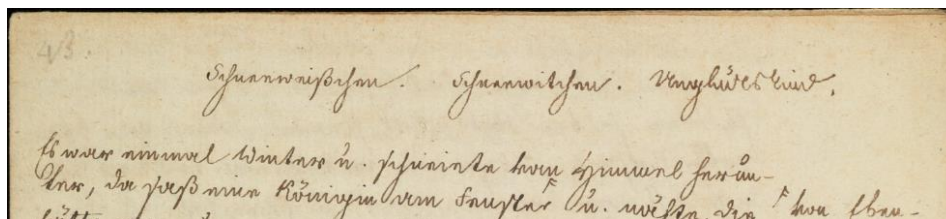
Példa a mesék korábbi címeire (kéziratban és transzkripcióval):

1.3. *Schneewittchen* (M53): Schneeweißchen. Schneewitchen. Unglückskind.

---

¹ Kinder- und Hausmärchen, rövidítve KHM: a német szakirodalomban elterjedt rövidítést használom (lásd: Heinz Rölleke, Hans-Jörg Uther tanulmányai).

² A Grimm testvérek többféle címet is adnak a kéziratban szereplő egy-egy mesének: érdemes az eredeti kéziratot megnézni, mert az átiratok nem tartalmazzák az összeset.

(3) A nyelvjárásban megírt mesék címeit szintén az előbb említett táblázatban gyűjtöttem össze. Összesen 23 db ilyen mese van. A mai publikációkban általában lefordítják ezeket irodalmi németre³. Már maguk Grimmék is lefordították, odaírták zárójelben egy-egy nem hétköznapi szóhoz a Hochdeutsch változatát, pl. a következő versrészletben (Grimm, 1857):

1.4. „als ihr in dem Brunnen saßt, als ihr eine Fretsche (Frosch) wast (wart)”

Érdekes adalék, hogy a Grimm-mesék első angol fordítója örömmel fogadta, hogy nyelvjárásos szövegek is kerültek a KHM meséi közé, mert, mint mondja, ezek közelebb állnak az angol nyelvhez (Taylor, 1823: 221).

(4) Szokás a Grimm meséket egy nemzetközi mesetípus-számmal is jellemezni: az Aarne-Thompson-Uther (ATU) jegyzék számait használják ehhez (lásd pl. Uther, 2021).

Az ATU jegyzék angol és német nyelvűen elérhető (Uther, 2004). Külön táblázatban összefoglaltam magyarul, hogy az egyes tartományok melyik mesekategóriát jelentik.

Egy részlet a KHM meséből, az ATU-számuk jelentésével:

M	Cím	ATU-szám és jelentés	Főkategória, alkategória
-	Vom Schreiner und Drechsler	575	Elvarázsolt, természetfölötti tárgy
77	Das kluge Gretel	1741 Priest's Guests and eaten chickens	Komikus, tréfás egyházi, szakmai, etnikai
78	Der alte Großvater und der Enkel	980 Ungrateful Son	Novellamese, tanmese egyéb realiztikus
79	Die Wassernixe	313 The Magic Flight	Elvarázsolt, természetfölötti ellenség
80	Von dem Tode des Hühnchens	2021 The rooster and the hen	Formulamese láncmese

³ Például (Grimm, 2011), amely kiadásban a nyelvjárásos mesék mind eredeti nyelvezetükben, mind irodalmi németre lefordítva szerepelnek.

1.2. A címek elrendezése a táblázatomban

(1) Egy-egy mese címe mellett szerepel a mese első, valamint a hetedik (utolsó) kiadásban elfoglalt helye.⁴ Ahol nincs sorszám, az nem ebben a két kiadás valamelyikében szerepel, hanem valamelyik köztes kiadásban.⁵

(2) A mesék sorszámát arab számok jelölik. Saját kutatásomban M1, M2, M3,... **jelöléssel** hivatkozom rájuk.⁶ A hetedik kiadás végén Grimmék elkülönítettek 10 db mesét, ezeket gyermeklegendáknak (Kinderlegenden) nevezik. Jelölésük a táblázatban: KL1, KL2, KL3,... A táblázatban látható, hogy a hetedik kiadásban a 151-es sorszámhoz két mese is tartozik (151, 151*). Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, a sorszám alapján lehet azt mondani, hogy a KHM kereken 200 mesét tartalmaz és 10 gyermeklegendát.

Ahol egy mese első kiadásának sorszámát egy másik mese hetedik kiadásának sorszámaként találjuk, ott látható, hogy a két mese kicserélődött. Példa:

1.5. *Gut Kegel- und Kartenspiel*: ennek a mesének a második kiadástól kezdve a *Märchen von einem, der auszog das Fürchten zu lernen* című mese (M4) került a helyére

1.3. A címek írásmódja a táblázatban

A mesék sorszáma mellett változhattak a mesék címei is. A mese legkésőbbi (általában a hetedik) kiadása alapján használom a címeket. A mese korábbi címeit a cím mellett jelölöm. Példa:

1.6. *Katze und Maus in Gesellschaft*: a kéziratbeli címe *Vom Kätzchen und Mäuschen* (1810), az első két kiadásban a címe *Katz und Maus in Gesellschaft* (1812, 1819)

A címeket a mai német helyesírással írom. Néhány példa a címek korabeli helyesírására:

1.7. *Schneewittchen* ← **Sneewittchen**

1.8. *Der Schmied und der Teufel* ← Der **Schmidt** und der Teufel

1.9. *Rotkäppchen* ← **Rothkäppchen**

---

⁴ A táblázat német címeihez az alábbi táblázatot kivonatoltam. Helyenként a címeket átírtam, egységesítettem.
https://de.wikisource.org/wiki/Kinder-_und_Hausmärchen

⁵ pl.: Die Erbsenprobe

⁶ A szakirodalomban elterjedt jelölésük: KHM1, KHM2, KHM3,..

Ez alól kivételt képeznek a nyelvjárásban megírt mesék címei: ezeknek egységesen az irodalmi németre át nem írt változatát használok.

Egyes címek több alcímet (történetet) tartalmaznak: a táblázatba a főcím mellett az alcímeket is feltüntettem, vastagon szedve azt a címet, amelyről a fordítások készültek. A több mesét rejtő címek:

- *Fragmente* / a) *Schneeglöckchen*; b) *Prinzessin mit der Laus*; c) *Vom Prinz Johannes*; d) *Das gute Pflaster*; d) *der gute Lappen* – töredékmesék, amelyek csak az első kiadásban szerepelnek. A *Das gute Pflaster* az ölenbergi kéziratban is fellelhető.
- *Von dem Däumling* / I. *Die weiße Taube*, II. *Die Bienenkönigin*, III. *Die drei Federn*, IV. *Die goldene Gans* – a KHM hetedik kiadásában már mindegyik mese önálló helyet kapott és magyar fordításokban is megjelent, kivéve a *Die weiße Taube* címűt. Ez a történet nem lett lefordítva, de megtalálható az ölenbergi kéziratban.
- *Die Wichtelmänner* / *Erstes Märchen*; *Zweites Märchen* – érdekessége, hogy a legtöbb fordító az első mesét fordította (A törpe emberek, 1887; A kis manók, 1945; A suszter manói, 1955; A pirkulicsok, 2009; A suszter manói, 2022), egy viszont (Komámasszony a manóknál, 1930) csak a másodikat.
- *Märchen von der Unke* / I.; II.; III. – a három meséből az első kettőt lefordította Nagy István. Érdekessége, hogy a varangyot kígyónak („házi kígyó”) fordította.

1.4. A Grimm testvérek egyéb mesegyűjteményei

A fordítások vizsgálatakor kiderült, hogy érdemes ismerni a Grimm testvérek azon történeteit is, amelyek nem részei a KHM-nek. Ezek a források a következők:

- *Az ölenbergi kéziratokban* (1810) fennmaradt gyűjtés egy része nem került bele a KHM-be. Ezeket a kéziratról szóló táblázatban jelzem. Ilyen címek a következők:

1.10. *Mährchen v. Fanfreluschens Haupte, Die alte Hexe, Vom König vom England.*

1.11. *Der Mond und seine Mutter*: a kéziratban meglévő mese az 1812-es kiadás egyik meséjének a megjegyzésébe lett csatolva.

- A Grimm testvérek komoly kutatómunkát végeztek a mesék gyűjtése mellett, többek között a mesék eredetéről, változatairól. Erről tanúskodnak a jegyzeteik. Egyik jegyzetgyűjteményüket külön kötetben ki is adták a KHM hetedik kiadása idején (1856)

Anmerkungsband néven. Egyik itt leírt mesét két magyar fordító is belevette a Grimm-mesefordításába.

- *Deutsche Sagen* címmel (1816-1818) megjelent egy mondagyűjteményük is a Grimm testvéreknek. Ehhez adalékként megemlíthető, hogy a meséiket is egy mondagyűjteményben (*Des Knaben Wunderhorn*, 1808) végzett munkásságuk során kezdték el gyűjteni. A *Deutsche Sagen* saját gyűjteményük, és 585 mondát tartalmaz. A vizsgált fordítók egyik mesefordítása innen származik.
- Az *Irische Elfenmärchen* (1826) szintén regéket tartalmaz, de nem az ő gyűjteményük, hanem a műfordításuk.

Azon mesék fordításait, amelyek KHM-en kívüli forrásból származnak, *A mesék beazonosítása* fejezetben fejtem ki.

2. Kutatásom korpuszának magyar nyelvű címei

A jelen kutatásban a fontosabb magyar fordítások (és újrafordítások) meséinek a címeit vizsgálom.

2.1. Áttekintés

(1) A Grimm-mesék magyar nyelvű publikálása már abban az időben megkezdődött, amikor a Grimm testvérek még dolgoztak a KHM kiadásain (1812-1857), és máig folyamatosan tart.

(2) Az első Grimm névvel megjelent magyar kiadás, és kutatásom korpuszának legkorábbi fordítása Nagy István műve: *Gyermek s házi regék - Grimm után* (1861). E könyv megjelenése előtt vagy ezzel egyidőben számos más fordítás is napvilágot látott. A korai, de általában név nélküli fordítások címeivel kapcsolatban Domokos Mariann végzett érdekes feltárást (Domokos 2022: 430). Magyar nyelvterületen a Grimm mesék akár mesekönyvben (Lukács Pál: *Kis mesélgető*, 1860), akár hetilapban (Vachottné Csapó Mária, 1860-68), tankönyvben (1848, Gáspár-Kovácsi) vagy ponyvafüzetben (1854, Czéh Sándor) már azelőtt megjelentek, hogy megszületett volna a KHM első, Grimm névvel megjelent magyar kiadása (Domokos, 2022: 34-43).

(3) Az első jelentősebb fordító Karády Ignác, akinek *Regék* c. mesegyűjteménye (1847) összesen 32 db mesefordítást vagy -átdolgozást tartalmaz, Grimm mellett Ludwig Bechstein és Musäus meséiből. Domokos a 32 meséből 13 mesét, én 17-et azonosítottam be Grimm-meseként, melyből 11 egyezik Domokos tanulmányával (Domokos, 2022: 33).⁷

	KHM / KL	D.M.	Saját beazonosítás
Marienkind (1810 <i>Das stumme Mädchen</i>)	3	x	Mária' gyermeke
Der Wolf und die sieben jungen Geißlein (1810 <i>Der Wolf</i>)	5	x	A' farkas és a' kecske
Der treue Johannes	6	x	A' hű szolga
Die zwölf Brüder (1810 <i>Zwölf Brüder und das Schwesterchen</i>)	9	x	A' tizenkét testvér
Brüderchen und Schwesterchen (1810 <i>Goldner Hirsch</i>)	11	x	A' két testvérke
Von dem Fischer un syner Fru (1810 <i>Vom Fischer und seiner unersättlichen Frau</i>)	19		Lakók az ecetes korsóban [átírva: hal helyett madár]
Aschenputtel	21	x	Hamupipőke
Die sieben Raben	25		A hét varjú [átírva: az anya özvegy]
Der Fuchs und die Gänse	86	x	A' róka és a' ludak
Die beiden Wanderer	107		A' két vándor
Der Jude im Dorn	110	x	A' zsidó a' tövis között
Die vier kunstreichen Brüder	129	x	A' négy művész
Der Fuchs und das Pferd	132	x	A' róka és a' ló
Der goldene Schlüssel	200	x	Az arany kulcs
Das Unglück			A szerencsétlenség
Die Lebenszeit	176		Az életidő
Die Boten des Todes	177	x	
Die himmlische Hochzeit	KL 9		A' mennyei lakodalom
Die Haselrute	KL 10	x	

Karády Ignác (? - 1858) nyelvtanár, író. Kossuth Lajos fiainak nevelője. Fordítói munkájáról így ír a *Regék* című könyvének előszavában: „Hogy e' regék nem egészen saját teremtményeim, igen természetes, annyiból mégis enyimek, mert részint a' nép szája után köntösbe öltöztettem, részint német gyűjteményekből szokásainkhoz alkalmaztam, részint pedig nagyokból egy kis

⁷ A maradék kettő sorszáma elírás lehet részéről: Valószínűleg az életidő és A' mennyei lakodalom című mesékre gondolt, amelyek története egy számmal tér el az általa meghatározott számoktól: KHM 177 és 210.

egészet alkotva, megtestesítettem e' legegyszerűbb gyermeki stylbe öntött könyvet, azon édes óhajással, bár minél többen iparkodnának a' nép között uralkodó meséket összegyűjteni 's papírra rakni, hogy átadva a' gyermekeknek, ne kénytelenitessenek azokat a' dajkáktól vagy szolgálóktól megferdített irányban hallani.”

2.2. Szempontjaim a magyar nyelvű korpusz választásához

(1) Ebben a kutatásban a KHM mesegyűjteményt egy műnek veszem, amelyet a fordítók részben vagy egészben fordítottak le. A Magyarországon megjelent fordítások többnyire válogatások, tehát részben lettek lefordítva. Olyan műveket választottam közülük, amelyek legalább 40 mesét tartalmaznak. Egy-egy mese önálló publikációját, vagy a néhány mesét tartalmazó Grimm-kiadásokat terjedelmi okokból nem veszem bele a kutatásba. Példa a kihagyott fordításra:

2.1. Gaál Mózes: *Hófehérke és a hét törpe és más mesék* (1925).

(2) Olyan gyűjtemények mesecímeit vizsgálom, amelyek kizárólag a Grimm-meséket tartalmazzák. Ezt azért fontos megjegyezni, mert a Grimm-mesék számos olyan kiadásban is megjelennek, amelyben a testvérek kortársai gyűjteményeinek a mesefordításai is szerepelnek. Példa a kihagyott fordításra:

2.2. *200 világszép mese. Andersen, a Grimm testvérek és az Ezeregyéjszaka legszebb meséi.*
(Ford. és átd. Izsáky Margit. Budapest, 1944)

(3) A gyűjtemények közül is kifejezetten azokat keresem, amelyek egy-egy fordító vagy fordítópáros művei. Vannak válogatások, amelyeknél nincs fordító megjelölve, vagy különböző fordítók munkáiból lettek összeállítva. Példa a kutatásból kizárt fordításra:

2.3. *Grimm fivérek legszebb meséi* (Budapest, Reader's Digest 2012), egy 62 mesét tartalmazó gyűjtemény. Ajánlójából kiderül, hogy szövegek újraközléseit tartalmazza, amelyek az elmúlt 150 év fordítóitól származnak: „A történeteket többek között Adamik Lajos, Benedek Elek, Gaal Mózes, Halász Ignác, Márton László, Mikes Lajos és Mikszáth Kálmán gyönyörű fordításában olvashatja”.

(4) Csak az interlingvális (német-magyar) fordítások címeit vizsgálom. A Grimm mesék publikációi gyakran nem az eredeti gyűjtemény fordításai. A *Csillagtallérok. Válogatás a legszebb eredeti Grimm-mesékből* c. gyűjtemény (2021) leírása egy ellenpélda erre: „A 23

népmese nem leegyszerűsített átdolgozás, hanem az eredeti szövegek hű fordítása Perczel Enikő friss, eleven magyarításában”. A szerző neve előtt álló „elmeséli”, „átdolgozta”, „feldolgozta”, „válogatta”, stb. szavak jelezhetik, hogy nem fordításról van szó, esetleg intralingvális (nyelven belüli) fordításnak tekinthetőek. Példa a kutatásból kizárt fordításra:

2.4. *Klasszikus tündérmesék. A Grimm testvérek meséiből, Danuta Zawadzka adaptációja szerint Beata Rojek.* (Illusztrálta: Marek Szal. Debrecen, TKK, 2019).

(5) A fordításoknak az Országos Széchenyi Könyvtárban megtalálható legteljesebb változatának legkorábbi kiadását használtam fel. Az utókiadások már gyakran a fordító művének átdolgozásai, ezeket nem veszem bele a kutatásba. Erre példa:

2.5. Karády Ignác: *Regék és mesék* (1895, Budapest, Franklin, 375 o.), átdolgozta: Gaál Mózes

2.3. A címek elrendezése a táblázatban

(1) A címek fordítónként szerepelnek az adattáblázatban. Vannak híres fordítók, akik a gyűjteményük meséinek száma miatt nem kerültek bele a jelen kutatásba (Gaál Mózes, Mikes Lajos, Dávid Margit). Azok a fordítók viszont, akiknek fordítása legalább 40 mesét számlál, tudomásom szerint mind szerepelnek a címek adattáblázatában.

(2) A címeket szerzőnként (oszlopokban) tüntettem fel és párosítottam a német eredetijükkel. Mivel meglehetősen különböző fordítói megoldásokat tartalmaznak, gyakran csak a mesék tartalmára hagyatkozhattam egy-egy cím beazonosítása során. A különösen összekeverhető mesékről *A mesék beazonosítása* c. fejezetben írok.

(3) Néhány fordító esetében a címekhez pár plusz címet is odaírtam évszámmal – ezek egy másik kötetből való címek. Példa:

2.6. *A hulladék (1989 A csiszladékok)*: utóbbi cím Adamik–Márton 1989-ben megjelent *Gyermek- és családi mesék* című kötetében szerepel.

(4) Néhány esetben a magyar mesecímhez tartozó mese nem teljesen ugyanaz, mint a német eredetije: a magyar változatból például hiányzik a mese egyik fele vagy egy mesei motívum (pl. a jól ismert *Frau Holle*, azaz *Holle anyó* esetében a hó). A változtatást jelöltem a táblázatban a magyar mesecímnél.

(5) Adódott néhány cím, amelyet nem tudtam a KHM-beli mesével összekötni, és/vagy kiderült, hogy egy másik forrásból való mese (nem a KHM-ből). Ezen mesék címeit a táblázat alján jelölöm.

2.4. A vizsgált fordítók

A kizárólag Grimm meséket tartalmazó, egy fordító vagy fordítópárhoz köthető gyűjtemények terjedelméről való háttérkutatásom eredményét az alábbi táblázat tartalmazza⁸. A címek vizsgálatába bele nem került fordításokat szürke színnel jelöltem. Az első három oszlop a fordító Grimm-kiadásainak időpontjait határolja be (utókiadásokat nem veszem bele), középső oszlop a vizsgált fordítás kiadásának dátuma. A negyedik és ötödik oszlop mutatja, hogy mennyi mesét tartalmaz, és mennyi ebből az idegen / KHM-ben nem megtalálható mese.

1) vizsg.	2)	3)	4) össz	5) id	6) fordító	7) cím	8) kiadó
-	1847	-	32	15	Karády Ignác (?-1858)	<i>Regék. Nagyobb gyermekek számára</i>	Pest: Heckenast, 204 o.
-	1861	-	50	0	Nagy István (1830-1896)	Gyermek s házi regék (Grimm után) I.-II.	Pest: Engel és Mandello, Ifjúsági (!) Könyvtár II.-III.
1878-	1887	-1889	51	0	Halász Ignác (1855-1901)	Gyermekmesék. Grimm testvérek után	Budapest: Athenaeum Ny., 321 o.
-	1894	-	22	-	Zempléni P. Gyula (1856-1902)	Grimm meséi	Budapest: Márkus Ny., 110 o.
1904-	1914	-1848	46	0	Benedek Elek (1859-1929)	Grimm testvérek összegyűjtött meséi	Budapest: Lampel, 349 o., [magyarba átvette B. E.]
1905-	1916	-1933	18	-	Mikes Lajos (1872-1930)	Legszebb Grimm-mesék	Budapest: Athenaeum, 156 o.
1925-	192?	192?	29	-	Gaál Mózes (1863–1936)	Grimm meséi	Budapest: Fővárosi Kiadó [kiszemelte és ford. G. M.]
1900-	1930	-1930	50	4	Baróti Lajos (1858–1938)	Grimm testvérek legszebb meséi	Budapest: Világirod. kiad., 191 o
1925-	1937	-1948	77	1	Szondy György (1889-1961)	Grimm. Nagy meséskönyv (+ Válogatott Grimm mesék, 1930)	Budapest: Dante [1937], 4. kiadás, 384 o. (+ Budapest: Dante [1930], 3. kiad., 191 o)
1907-	194?	-1944	34	-	Dávid Margit (1883-1963) (és Szegedy Ila)	A legszebb Grimm mesék	Budapest: Tolnai, 190 o.
1943-	1945	-1948	46	0	Ritoók Emma (1868-1945)	Grimm legszebb meséi	Budapest: Athenaeum, 310 o
1947-	1947	-1947	18	-	Altay Margit (1881-1972)	Grimm legszebb meséi	Budapest: Hajnal, 80 o.

⁸ A kutatásban felhasznált fordítások összeválogatásához segítségemre volt többek között Voigt Vilmos: *A Grimm mesék magyar fordításai* című tanulmánya, ahol fordítónként vannak felsorolva a magyar nyelvű kiadások az 1861-1961 közötti időszakból (fordítóval megjelölve 57 különböző kötet), valamint Domokos Mariann két könyvjegyzéke, a *Magyar nyelvű Grimm-kiadások (1963-2005)* valamint a *Magyarul megjelent Grimm-mesék (2007–2021)* című bibliográfia. A Grimm-mesék *Anmerkungen* címmel megjelent, legismertebb nemzetközi jegyzetapparátusa (Bolte-Polívka, 1930. IV: 479) szintén említ magyar fordítókat, szám szerint hetet.

1955-	1955	-1986	50	0	Rónay György (1913-1978)	Grimm legszebb meséi	Budapest: Móra [1983, cop. 1955], 313 o.
1952-	1953	-1953	36	-	Kálnoky László (1912-1985)	Legszebb mesék	Budapest: Ifjúsági Könyvkiadó, 181 o
-	1959	-	25	-	Urbán Eszter (1899-1960)	Ligetszépe	Budapest: Európa, 175 o
1993-	1994	2008-	15	-	Sz. Elek Judit (? 1937- ?)	Grimm legszebb meséi	Budapest: Egmont Hungary, 164 o.
1989-	2009	-	210	0	Adamik Lajos (1958-) és Márton László (1959-)	Családi mesék (+ Gyermek- és családi mesék, 1989)	Budapest: Pesti Kalligram Kft. [2009] (+ Budapest: Magvető [1989])
-	2008	-	31	0	Csonka Ágnes	A Grimm testvérek varázslatos meséi	Pécs: Alexandra
-	2015	-	40	0	Balikó Helga	Grimm-mesék kincsestára	Pécs: Alexandra
-	2022	-	100	0	Csonka Ágnes és Edwards Zsuzsanna	100 Grimm-mese (+ A Grimm testvérek meséi, 2010)	Pécs: Alexandra [2010, 2022]

Nagy István (1829 – 1896) újságíró, műfordító. Goethe *Faustjának* első magyar fordítója. Az első magyar Grimm-kötet fordító. *Gyermek s házi regék* című könyve 50 mesét tartalmaz a KHM-ből.

A nyelvezete, helyesírása régies. Amellett, hogy egyik legkreatívabban fordítja az ekvivalens nélküli kifejezéseket, nagy írói szabadsággal él, gyakran fűz a meséi befejezéseikhez ráadást, vagy átír epizódokat. Sok dúsítást használ („ki a manó”, „vén jószág ez, mint az ótestamentom”; „illaberek, nád a kert”).

Halász Ignác (1855-1901) nyelvész, egyetemi tanár, bizonyította a finnugor és szamojéd nyelvek rokonságát. Összesen három Grimm-fordítást tartalmazó kötete jelent meg, *Gyermekmesék. Grimm testvérek után* címmel, mely 51 db mesét tartalmaz.

Benedek Elek (1859-1929) újságíró, író, országgyűlési képviselő volt. Munkássága jelentős a magyar gyermekirodalomban. A *Grimm testvérek összegyűjtött meséi* címmel adták ki a Grimm testvérek meséinek átdolgozásait, amely 46 db mesét tartalmaz. Neki tulajdonítják sok Grimm mese „magyar népmesévé” formálását. Ezt mutatja például, hogy *A brémai muzsikuskok* történetét *A muzsikuskok* címmel fordítja, kihagyva belőle a német utalást.

Mikes Lajos (1872-1930) újságíró, műfordító. A Pesti Napló és más lapok munkatársa, szerkesztője. Fordított többek között Shakespeare, Byron, Dickens, O. Wilde, R. Kipling műveiből. 1905 és 1933 között hat Grimm-mese fordítása jelent meg. Vizsgálatomból terjedelmi okokból maradt ki: legterjedelmesebb kiadásban 18 mesecím szerepel.

Gaal Mózes (1863–1936) ifjúsági író, pedagógus. Számos népszerű, főként történelmi tárgyú ifjúsági művet írt. Az 1920-as években megjelent KHM-fordítása 29 mesét tartalmaz.

Baróti Lajos (1858–1938) író, irodalomtörténész, folyóirat szerkesztője. 1900 és 1930 között öt KHM-fordítása jelent meg, ebből négy a *Grimm testvérek legszebb meséi* címmel. 50 mesét tartalmazó kötete közül négy olyan mesét tartalmaz, amely nem közvetlenül a KHM-ben található. Egy ezek közül egy (*Hüvelyk Matyi* címmel) az *Anmerkungsband*-ban található meg, egy másikat pedig (*A hamelni patkányfogó* címmel) a *Deutsche Sagen* tartalmazza. A Rotkäppchen című mesét felbontja, két külön címet ad neki: A vörössapkás; A törbecsált farkas.

Szondy György (1889-1961) író, pedagógus, ifjúsági íróként nagy népszerűsége tett szert. 1925 és 48 között összesen 71 különböző Grimm-fordítása jelent meg. Két könyvének címeit vettem bele a vizsgálatba: Az 1937-ben megjelent *Grimm. Nagy meséskönyv* című, 73 mesét tartalmazó fordítását kiegészítettem négy, az 1930-as, 37 mesét tartalmazó, *Válogatott Grimm mesék* című fordítás 4 meséjével, amelyek a későbbibe nem kerültek bele. Így összesen 77 címet azonosítottam be tőle. A címek elemzésében 1937-es évszámmal jelölöm őt. Az *emberevő* című (1937-ben megjelent) mesefordítása nem található meg a KHM-ben, és a cselekménye megegyezik Baróti Lajos *Hüvelyk Matyi* című fordításával.

Dávid Margit (1883-1963), Gáspárné Dávid Margit, író, műfordító, újságíró. Nőként különösen aktív közéleti személyiségnek számított. Írt és átdolgozott több gyermek- és ifjúsági regényt.

Ritoók Emma (1868-1945) költő, író, műfordító. Grimm legszebb meséi című, 46 mesét tartalmazó fordítása 1943-18 között három kiadásban jelent meg.

Rónay György (1913-1978) irodalmár, országgyűlési képviselő és műfordító. *Grimm legszebb meséi* címmel, 50 db mesét fordított a KHM-ből. 1955 és 86 között legalább 20 különböző Grimm-mese fordítása jelent meg, és máig jelennek meg utókiadásai, gyakran Rónay Emy rajzaival. Az 1955-ben megjelent *Grimm legszebb meséi* című fordítása 50 mesét tartalmaz, és érdekes, hogy nem szerepelnek közöttük olyan ismert mesék, mint a *Hänsel und Gretel* és a *Der gestiefelte Kater* fordításai.

Urbán Eszter (1899-1960) Ligeti Kornélné, költő, műfordító, ifjúsági író. Ligetszépe című, 25 mesét tartalmazó Grimm kiadása a toronyba zárt aranyhajú lányról kapta a címét, akit úgy nevezett el, hogy Ligetszépe.

Márton László (*1959) Magyar Köztársaság Babérkoszorúja-díjas író, műfordító.

Adamik Lajos (*1958) fordító, szerkesztő, publicista.

A kötetük fordítását fele-fele arányban osztották fel egymás között. Fordításuk érdekessége, hogy különösképpen próbálnak szöveghűek lenni, akár a konvenciók felborításával is. Erre példa, hogy Hänsel und Gretel (Jancsi és Juliska) a Jancsika és Margitka címet viseli. Az 1989-es kötetükben még tájálás is bőven megtalálható, a 2009-es újabb kiadásaiából ezeket átírták, mert belátták, hogy a régies, vagy tájnyelvi magyart nem tudják hűen visszaadni, inkább csak mímelni. Fordításuk a Grimm mesegyűjtemény egyetlen, teljes magyar fordítása, így kutatásaimhoz jelentős mértékben hozzájárult.

A KHM melyik változatából fordítottak?

Több fordító esetében lehet következtetni arra, hogy a fordítók melyik kiadásból fordítottak.

- Nagy István egy kis kiadást fordított, Karády Ignác pedig valamelyik teljes kiadást (Domokos, 2022: 35).
- Baróti Lajos és Ritoók Emma lefordít egy olyan mesét, amely csak az 1812-es Grimm-kötetben szerepel (*Der gestiefelte Kater*), így következtethetünk arra, hogy a teljes kötetek az 1812-es Grimm-kiadást használhatták.

Ki a fordító?

Egyes kiadásoknál nagy átfedések lehetnek, hogy melyik fordító nevével jelennek meg. Erre példa a Csonka—Edwards szerzőpáros és Balikó Helga fordításai. Négy kiadást hasonlítottam össze, mindegyiknél azt tüntetem fel, hogy melyik korábbi kiadásból hány címet tartalmaz.

- 2008 Csonka Ágnes: *A Grimm testvérek varázslatos meséi*, 31 db
- 2010 Csonka Ágnes - Edwards Zsuzsanna: *A Grimm testvérek meséi*, 85 db
  - Csonka, 2008: az összes (31 db) mesecím változtatás nélkül
  - 54 db új cím
- 2015 Balikó Helga: *Grimm-mesék kincsestára. A rettenthetetlen királyfi és más történetek*, 40 db

- Csonka—Edwards, 2010: 1 db közös mesecím: *A dobos*. (Egyébként összesen 8 db történet közös, de minden más esetben más címmel.)
- tehát összesen 39 db új cím
- o 2022 Csonka—Edwards: *100 Grimm-mese*, 100 db
  - Csonka—Edwards, 2010: 62 db
  - Balikó, 2015: 38 db cím, ebből 6db, amely szerepelt a (Csonka—Edwards, 2010), is Balikó címeit veszi át.

A négyből legalább három kötetben előforduló konkrét mesék címeit külön táblázat tartalmazza (>> Függelék).

Az összehasonlításból arra lehet következtetni, hogy Balikó Helga vagy rendelkezett a Csonka—Edwards szerzőpáros később megjelent fordításaival, vagy az ő fordításait vette át 2022-ben a Csonka--Edwards szerzőpáros.

3.A mesék beazonosítása

A magyar nyelvű korpuszt 9 fordítótól összesen 682 cím alkotja, nem számítva azokat a címeket, amelyekhez egy szerzőnek több különböző fordítása született.

A lefordított mesék beazonosítása nem történhet csak a címük alapján.

3.1. Teljes átalakítások vagy erősen átdolgozott mesék

Egyik nehezítő tényező, hogy vannak teljes átalakítások a mesékben, pl. Nagy István az *Unke* (varangy) szót következetesen kígyónak fordítja, a Grimm testvéreknek viszont van másik, kígyóval kapcsolatos meséjük is.

Egyes mesék az eredeti mesének csak egy részletét tartalmazzák. Ilyen *A törbeccsalt farkas* cím, amely történetnek Grimmék nem adtak címet, hanem a *Rotkäppchen* című mese – magyar nyelven nem elterjedt – epizódja a történet folytatásaként.

3.2. Történetükben vagy címükben hasonló mesék

A másik nehezítő körülmény, amikor hasonló mesei motívum szerepel több különböző mesében, és így adódhat, hogy a két történet fordításának címe egymás motívumát jeleníti meg. Néhány példával szándékozom bemutatni a címekben található „hamis barátokat”.

A két testvérrel kapcsolatos mesék címe gyakran összetéveszthető. Már maguk Grimmék is egy másik meséjük, a *Das Brüderchen und das Schwesterchen* (1810) címét adták a későbbi *Hänsel und Gretel* (1812) című történetnek. A *Brüderchen und Schwesterchen* (1812) akkor a *Goldner Hirsch* (1810) címet viselte. Ezt a mesét két magyar fordító is *A két testvér* (1887) illetve *A két kis testvér* (1845) címmel fordította. Ezzel a címmel viszont más fordítók a *Die zwei Brüder* című mesét fordították (*A két testvér*, 1914, 1937, 1955, 2009, 2022). Bár ebben a történetben egy szegény és egy gazdag testvérről van szó, a *Der Arme und der Reiche* című mese egy másik történet. A hűséges testvérpár motívuma gyakori a Grimm testvérek meséi között, pl. *Hänsel und Gretel*, *Brüderchen und Schwesterchen*, *Fundevogel*, *Schneeweißchen und Rosenrot* meséiben. *A hű testvérek* (1837) cím viszont nem egy testvérpár, hanem a *Die drei Brüder* fordítása. *Három testvér* (1861) címmel viszont a *Fitschers Vogel* című mesének is készült fordítása.

A medvebőrös ember motívuma szerepel a *Bärenhäuter* és a *Schneeweißchen und Rosenrot* történetben is. A molnár beszélő macskája nem csak a *Gestiefelte Kater* című mesében szerepel, hanem a *Der arme Müllerbursch und das Kätzchen* címűben is. A baromfi házaspár is több történetben megtalálható, pl. *Das Lumpengesindel* (*Kakaska és tyukocska*, 1914), *Von dem Tode des Hühnchens*, és *Herr Korbes* (*Kakaska és Tyukocska*, 1937) meséjében. A szeleburdi asszony szintén kedvelt motívum, pl. a *Mire jó az okos asszony* (1861) a *Der Frieder und das Katherlieschen* fordítása, *Az okos Kati* (1914) a *Die kluge Else*, az *Okos Panni* (1887) pedig a *Das kluge Gretel* fordítása. A kisméretű fiúcskának két története is szerepel a KHM meséi között: *Daumesdick* és *Daumerlings Wanderschaft*. Magyar megfelelői fordításonként hol az egyik mese címében szerepelnek, hol a másikban: *Babszem Jankó* (1861) az előbbi, *Babszem Jankó* (1955) pedig az utóbbi mese magyar címe.

Sorolni lehetne a hasonló címmel lefordítható meséket, álljon itt még pár példa, mesei karakterekhez köthető hasonlóságokra:

- a parasztocska: *Das Bürle im Himmel*; *Das Bürle*
- az ügyes szabó: *Das tapfere Schneiderlein* (M20); *Der Schneider im Himmel* (M35); *Vom klugen Schneiderlein* (M114)

- Jancsi: Der starke Hans (M166); Eisenhans (M136)
- A vízi tündér: Die Nixe im Teich (M181); Die Wassernixe (M79)

3.3 Idegen forrásból származó mesék

A beazonosítás során több meséről is kiderült, hogy a KHM-ben nem találhatóak meg, és egy másik Grimm-kötetben igen.

- **Hüvelyk Matyi (1930); Az emberevő (1937):** A *Daumesdick* és a *Daumerling* nevű apró fiúcskáról szóló történetnek van egy harmadik változata, amely nem került bele a KHM-be, csak az Anmerkungsbandban *Hänsel und Gretel* (M15) jegyzetei között (Grimm, 1856: 26), és az ölenbergi kéziratokban szerepel (Daümling címmel): „Daümling” a család hetedik fiúgyermek, testvéreit megszökteti otthonról, emberevő házában a sipkájuk kicserélésével átveri az óriást, az óriás üldözi őket a hétmérföldes csizmával,... - ez megtalálható Baróti Lajosnál és Szondy Györgynél is.⁹
- **A hamelni patkányfogó (1930):** Német címe Rattenfänger von Hameln. Egy monda a Grimm testvérek *Deutsche Sagen* c. gyűjteményéből (Deutsche Sagen, Nr. 244. Die Kinder zu Hameln, Nr. 245. Der Rattenfänger) – Baróti Lajos vette be a Grimm-fordításai közé. A történetet magyarította: a gyerekeket furulyaszóval elcsalogató patkány Erdélybe viszi a gyermekeket és belőlük lesznek a székelyek.

4. Fordítási megoldások

A fordító feladata, hogy megteremtse az ekvivalenciát a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között. Elemi szinten ez úgy valósul meg, ha behelyettesítést használ, szóról szóra fordít. Ahol ez nem lehetséges, vagy van a célnyelvi olvasók számára frappánsabb megoldás, ott viszont megteremtheti az ekvivalenciát más eszközökkel is. Ezeket az eszközöket átváltási műveleteknek hívjuk. Az átváltási műveletekhez Klaudy Kinga kifejezéseit veszem át (Klaudy, 2003), de jelentős mértékben kiegészítem és egyes helyeken mást értek alatta (pl. Klaudynál a

---

⁹ A mese valószínűleg az angolszász szépirodalomból lehetett ismert: Tom Thumb karakterének egyik története volt az első angol nyelven nyomtatott mese, 1621-ben.

kompensáció csak egy szöveg egészére értelmezhető, nálam viszont eszköze egy-egy cím fordításának). Saját jelöléseket és a halmazábrákat használok a szemléltetéshez.

Ahhoz, hogy tudományos módon elemezhessem a fordításokat, pontosan meg kell határoznom, hogy melyik átváltási művelet alatt mit értek, és ha egy címben több átváltási művelet is van, akkor melyiket veszem elsődlegesnek. Hogy ne vesszenek el a számok, adatok mögött a címek fordításai, konkrét példákkal szemléltetem az átváltási műveleteket.

Az átváltási műveletek hierarchiája a kutatásomban:

	= egyszerű fordítás	+ konkretizálás	– generalizálás	≠ csere
teljes cím	= egyszerű behely.	F Felbontás	Ö Összevonás	C Csere
a cím egy eleme	~ stíluskövető ekv.	B Betoldás	K Kihagyás	% Kompensáció
a cím egy szava	# áthelyezés	> Konkretizálás	< Generalizálás	T Teljes átalakítás

A jelen kutatásban 12 féle átváltási művelet szerint soroltam be a fordításokat. Az átváltási műveleteket csoportosítottam és hierarchiát állítottam fel közöttük.

- A vizsgált átváltási műveleteket három szintre osztottam, aszerint, hogy az ekvivalencia a teljes cím, a cím egy szószerkezete, vagy egy szava fordításában értelmezhető.
- Továbbá négy csoportra osztottam az átváltási műveleteket: a sima behelyettesítés, a konkretizálás, a generalizálás, illetve a csere eszközeire.

Ezen kívül a szószerkezetek viszonyai szerinti alá-fölérendeltséget is használom pl. az alaptag és a bővítmény között. Erre példák:

- első a tulajdonnév vizsgálata, utána a tulajdonságé:
  - 4.1. Die kluge **Else**, A *bölcs* **Luca** - 1. teljes átalakítás (2. szűkítés)
- első a személynév, utána a rang
  - 4.2. König Drosselbart, **Rigócsőr** *királyfi* – 1. stíluskövető ekvivalencia (2. teljes átalakítás)
- előbb lexikai – aztán grammatikai átalakítás vizsgálata
- előbb a jelentések vizsgálata (betoldás, kihagyás), aztán a jelentésárnyalatoké (konkretizálás, generalizálás)
- 4.3. Die vier **kunstreichen** Brüder, A négy *testvér* - 1. kihagyás (2. generalizálás)

4.1. Egyszerű behelyettesítés (=)

A fordítások nagy részében a fordító nem alkalmaz különösebb átváltási műveletet, egy az egyben lefordítja. Ilyen *A hét holló*, *Az arany madár* vagy a *Hófehérke* című mese, amelyeket a fordítók mind ugyanúgy fordítottak.

Hogy a többi fordítási művelet prototipikus példái jobban elkülönüljenek, egyes fordítói átalakításokat elhanyagolok. Az alábbi esetekben eltekintek attól, ha a fordításban nem jelenik meg, és sima fordításnak veszem ezeket:

Gyakran kezdődnek a mesecímek a **von** szóval. Eltekintek attól, ha ez a nyelvtani elem a magyarban nem jelenik meg. Példa:

4.4. **Von dem** Mäuschen, Vögelchen und der Bratwurst = Egérke, madárka és kolbász (1887); = Az egérkéről, a madárkáról és a kolbászról (2009)

A több mesei elemet tartalmazó címek az **und** / **oder** szót, magyarban pedig az **és** / **meg** / **vagy** szót felváltva használják. Példák:

4.5. Der Froschkönig **oder** der eiserne Heinrich = A békakirály **vagy** vasas Henrik (1887);
Békakirály **és** Vas Henrik (2009)

4.6. Von dem Fischer **un** syner Fru = A halász **meg** a felesége (1937)

Egyes összetett szavak felbontását / alkotását nem sorolom a felbontás és az összevonás átváltási műveletéhez, mert jelentésben nem ad hozzá és nem vesz el, csak nyelvtani szerepe van.

Példa személynévre:

4.7. Der Froschkönig oder der **eiserne Heinrich** (M1) = Békakirály és **Vashenrik** (2009)

4.8. **Rotkäppchen** (M26) = **Piros sapkácska** (1914)

Példa egyéb tárgyra / állatra

4.9. Die **goldene Gans** (M64) = Az **aranylúd** (1955)

4.10. Das **Totenhemdchen** (M109) = A **halotti ingecske** (1930)

A mesék gyakran használják a **-chen** / **-lein** kicsinyítő képzőt, egyéb kicsiségre utaló szavakat, vagy becenevet. Nem veszem változtatásnak, ha ezeket a fordító elhagyja vagy az eredetitől eltérő módon használja. Példa:

4.11. Vom klugen Schneider**lein** (M114) = A furfangos **kis** szabó (1861)

4.12. Dornrös**chen** (M50) = Csipkeró**zsa** (1914, 1930, 1955)

4.13. **Hans** im Glück (M83) = A szerencsés **Jancsi** (1887); A szerencsés **János** (1914)

A nyelvi különbségekből eredő változtatásokat sem tekintem külön átváltási műveletnek. Példa:

4.14. Die drei Männlein **im Walde** (M13) = A három **erdei** emberke

4.15. Der Teufel **mit den** drei goldenen Haaren (M29) = Az ördög **és** három arany hajszála

4.16. Die Brosamen **auf dem** Tisch = Morzsák az asztal**ról**

A mesékben gyakori írói eszköz az ismétlés, de a címekben is előfordulhat. Példa:

4.17. **Ferenand** getrü und **Ferenand** ungetrü = A hű Ferenánd meg a hűtlen

A köznév / tulajdonnév / személynév közti változtatások is beleférnek az egyszerű behelyettesítés kategóriájába. Példa:

4.18. Die Alte im Wald (M123) = **Egy** néne az erdőben

4.19. Doktor Allwissend (M98) = A **mindentudó** doktor / **Mindentudó** doktor;

4.20. **Der starke** Hans (M166) = **Erős** Jankó (2009)

Néhány esetben felvetődhet a kérdés, hogy a szó szerinti fordításkor mindig fennáll-e, hogy a fordító nem használt átalakítást. Erre példa az alábbi címben a szultán szó, amely szó szerint fordítva a magyar olvasóközönségnek jelenthet egy török tisztséget is. Valódi jelentését azonban jobban megmutatja a címnek egy másik fordítása: A vén Bodri (1887).

4.21. Der alte **Sultan** (M48) = A vén **Szultán** (1930) [A tartalomjegyzékben ráadásul kisbetűvel (szultán) van írva]

4.2. Áthelyezés (#)

Áthelyezés alatt azt értem, amikor a mese címében az egyik elemről átkerül a hangsúly egy másik elemre. A fordításban minden elem megtalálható, ami az eredetiben. Nem ad jelentős jelentéscsökkenést vagy -bővülést. Az alábbi esetekben figyelhető meg.

A mellérendelt szószerkezet alárendeltté válik, vagy fordítva, de ez nem ad jelentős jelentéscsökkenést, ezért nem veszem generalizálásnak. Példa:

4.22. **Der Teufel** mit den drei **goldenen Haaren** (M29) # Az ördög három **aranyhajszála**
(mellérendelő szószerkezetből alárendelő)

4.23. **Der Teufel** und **seine Großmutter** # Az ördög **őreganyja** (2022)

Az alárendelt szószerkezet felépítése megfordul. Példa:

4.24. **Hans** im Glück # Jankó **szerencséje** („Jankóról” átkerül a hangsúly a „szerencsére”)

4.25. Der Meister**dieb** (M192) # A tolvaj**mester** (2009)

Vonatkozó vagy birtokos névmás kerül bele, emiatt személyesebb lesz, vagy elveszti a személyességét. Példa:

4.26. Der Gevatter Tod (M44) # **Akinek** a halál volt a keresztaja (2009); **Akinek** a Kaszás volt a keresztaja (2022) (a keresztaja egyébként is valakinek a valakije, de ezek a fordítások ezt fel is tüntették)

4.27. Brüderchen und Schwesterchen (M11) # Bátyá**m** és Húg**o**m (2022) (személyesebbé válik)

4.28. Der Herr Gevatter (M42) # Komá**m** ur**am** (2009)

4.29. Hans **mein** Igel (M108) # Sün Jancsi (2022)

4.30. Lieb und Leid teilen (M170) # Megosztott örömet és bánatot (1930)

Az antonim fordítást is áthelyezésnek veszem. Példa:

4.31. Die **ungleichen** Kinder Evas (M180) # Éva **más-másrendű** gyermekei (2009)

4.32. Der Königsson, der sich vor nichts **fürchtet** (M121) # A királyfi, aki **nem ismerte** a félelmet

4.3. Stíluskövető ekvivalencia (~)

Vannak stílusukban speciálisabb címek is. A bonyolultabb, népies, régies szavak, fantázianevek fordításánál a fordítás gyakran egy kisebb átalakítást igényel: a címbe sűrített jelentések eltérhetnek az eredetitől. Ha összességében a cím jelentése csak kis mértékben változik, stíluskövető ekvivalenciának nevezem az átváltási művelet eredményét. Az alábbi esetekre használom:

Fantázianevek fordításában. Példa:

- 4.33. Die schöne Katrinelje und **Pif Paf Poltrie** (M131) ~ Szép Katrinelje és **Dirr-Durr Dörregi** (2009) (hangutánzó)
- 4.34. König Drossel**bart** (M52) ~ Rigó**csőr** királyfi (1937)¹⁰
- 4.35. Aschen**puttel** (M21) ~ Hamu**pipőke** (1861, 1887, 1914, ...)¹¹
- 4.36. Fundevogel (M51) ~ Találtka (1937)
- 4.37. Herr Korbes ~ Kaczor úr (1887)¹²; Kosarasi úr (2009)

Egyéb szóalkotásokban. Példa:

- 4.38. Das **junggeglühte** Männlein (M147) ~ A **tűzönifjult** apóka (2009)

Régies, népies, nem hétköznapi szavakhoz.

- 4.39. Die Wichtelmänner (M39) ~ Pirkulicsok (2009)¹³
- 4.40. Das singende springende **Löweneckerchen** (M88) ~ A daloló, szökellő **süsetekmadár** (2009)¹⁴

---

¹⁰ Létezik átváltási művelet nélküli fordítása is: Rigószakállu király (1887). A Rigócsőr fordításáról így ír az Adamik-Márton szerzőpáros a 2009-es fordítása utószavában: „(...) a kicsit görbe állúkirályról is hiába tudjuk, hogy csak ‘Rigószakáll’ lehetne, ha az eredetiből indulunk ki (Drosselbart), netán ‘Rigóáll’ – magyarul mindkettő oly nonszensz, amennyire szépen csengő a Rigócsőr”.

¹¹ Puttel jelentése rendetlen, piszkos lány; a pipőke pedig a popelka, hamu szóból ered

¹² Magyarul a Kacor név ismerős a macska és a róka találkozásáról szóló meséből is (Kacor király). A kacor tájszó, jelentése görbe kés, borotva, de régiesen a levél szélét is jelenti (A magyar nyelv értelmező szótára). A Grimm testvérek meséjében egy olyan karakternek a neve, akitől félnek a szereplők, de túljárnak az eszén és csúnyán elbánnak vele.

¹³ A pirkulics román kölcsönszó. Jelentései között szerepel a „kereszteletlen ember”, az „alacsony, rendszerint csúnya gyermek vagy ember” és a „kicsi, fürgé ember, csintalan gyermek”. Ezek a jelentések illenek a címhez tartozó két történethez. (Romániai magyar lexikon)

¹⁴ Mindkét nyelvben tájszót használnak a *pacsirta* helyett. A Löweneckerchen alnémet nyelvjárásbeli szó, Grimmék odairják zárójelbe az irodalmi német nevét: Lerche. Grimm kihasználja a nevében levő Löwen (oroszlán) szót, és ezt teszi meg a mese szörny alakjának (v.ö. *A szépség és a szörnyeteg* című mese).

Másodlagos jelentésben használt szavaknál.

4.41. Des Teufels rußiger **Bruder** (M100) ~ Az ördög kormos **komája** (2009)

4.42. Der Scholle (M172) ~ A nyelvhal (2009)

Frazeologizmusok és mesei rigmusok esetén:

4.43. **Lieb und Leid** teilen (M170) ~ **Jóban-rosszban** osztózni (2009)

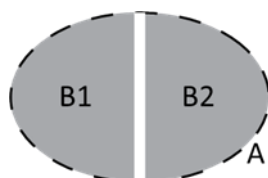
4.44. Tischchen deck dich, **Goldesel** und Knüppel aus dem Sack (M36) ~ Terítsd meg magad asztalkám! **Köpi, köpi, szamaram!** Furkós botom, ki a zsákból! (1887)

4.4. Felbontás és összevonás (F, Ö)

Felbontásnak tekintem azt az átváltási műveletet, ahol a magyar cím több elemből áll, mint a német eredetije. Abban különbözik a betoldástól, hogy új jelentéseket nem ad hozzá. Egyfajta magyarázat, ami (kisebb) jelentéstöbbletet, ezáltal jelentésszűkítést adhat a címnek.

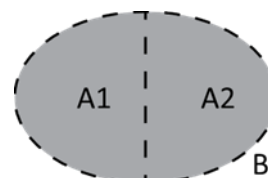
Összevonáskor a magyar cím rövidebb, mint a német, és gyakran frappánsabb is. Bár általánosítással jár, lényegi elemek nem maradnak el a címből, ebben különbözik a kihagyás és a generalizálás átváltási műveletétől.

Felbontás

$$A = B1 + B2$$

Összevonás

$$A1 + A2 = B$$

Az alábbi eseteket tekintettem a felbontás illetve az összevonás eseteinek:

Összetett szavak, frazémák felbontása / összevonása. Példák:

4.45. Marienkind (M3) → Mária
gyermeke (2009)

4.48. Das Lumpengesindel (M10) → A
[bitang] **csőcselék** (1930)

- 4.46. Das Märchen vom **Schlauraffenland** (M158) → Mese a **Rest Majmok országáról** (2009)
- 4.47. Die drei **Schlangenblätter** (M16) → A **kígyó három levele** (2022)

- 4.49. Die klare Sonne **bringt's an den Tag** (M115) → A fényes Nap majd **földeríti** (2009)

Megváltoztathatja a felbontás / összevonás, hogy a cím cselekvést fejez ki vagy passzív.

- 4.50. Das Mädchen **ohne** Hände (M31) → A **levágott kezű** lány (2009)
- 4.51. Der Geist **im Glas** (M99) → Az **üvegben lakó** szellem (1945) → A **palackba zárt** szellem (1955)
- 4.52. Der Jude **im Dorn** (M110) → **Tüske fogta** zsidó (2009)
- 4.53. Der Dreschflegel vom Himmel (M112) → Az **égből jött** cséphadaró (2009)

- 4.54. Sechse **kommen** durch die ganze Welt (M61) → Hatan hetedhét ország ellen [mennek] (1937)
- 4.55. Märchen von einem, der **auszog** das Fürchten **zu lernen** (M4) → A félelemkereső [elindult] (1914)

Bővítmény + alaptag felbontása / összevonása esetén.

- 4.56. Der Bärenhäuter (M101) → A medvebőrű **ember** (1937)
- 4.57. Dat Erdmänneken → A föld**béli** emberkéről (2009)¹⁵
- 4.58. Das blaue Licht (M116) → A **kékfényű** lámpás (1955)

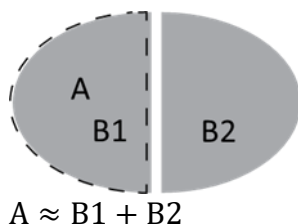
- 4.59. Die klugen **Leute** (M104) → Az okosak [emberek] (1861)
- 4.60. Das Dietmarsische Lügenmärchen (M159) → Dietmarscheni **füllentős** [mese] (2009)

¹⁵ Az Erdmännechen a németben szurikátát is jelent, de a mesében az elsődleges jelentésében van csak szó róla.

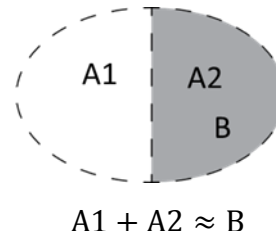
4.5. Betoldás és kihagyás (B, K)

Betoldáskor új jelentés, szó kerül a lefordított címbe. A kihagyás pedig egy önkényes jelentésvétel (pl. rövidítéshez) a fordító részéről. A betoldás természetesen konkretizálódással jár, a kihagyáskor pedig generalizálás történik.

Betoldás

Kihagyás

A betoldás, kihagyás tárgya lehet egy mellérendelt bővítmény. Példa:

4.61. Rotkäppchen (M26) → Piroska és a **farkas** (1937)

4.62. Die Rübe (M146) → A két testvér **meg** a répa (2022)

4.63. Die drei Sprachen (M33) → A három nyelv, **avagy hogyan legyünk pápák** (2022)

4.64. **Der Wolf** und die sieben jungen Geißlein (M5) → A hét gödölye (1930)

Más esetben egy tulajdonsággal kerül a címbe vagy lesz kihagyva.

4.65. Die sieben Schwaben (M119) → Hét **hős** svábok (2009)

4.66. Das Hirtenbüblein (M152) → A **bölcs** pásztorfiú (1955)

4.67. Die vier **kunstreichen** Brüder (M129) → A négy fivér (1937)

4.68. Der Jude **im Dorn** (M110) → A zsidó (1861)

Alárendelt bővítmény, amely lehet tisztség vagy foglalkozás is.

4.69. Die Rabe (M93) → Holló **királykisasszony** (1937) (→ A *holló kisasszony* (1887) viszont egyszerű szűkítés)

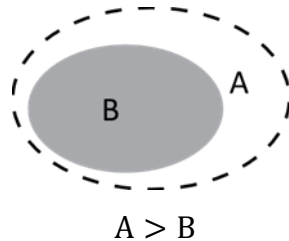
4.71. Die kluge **Bauerntochter** (M94) → Az okos leány (1861)

4.72. Die **Sterntaler** (M153) → A tallérok (1861)

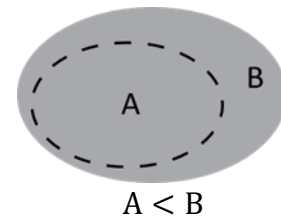
4.6. Konkretizálás (>) és generalizálás (<)

A felbontás és a betoldás természetüknél fogva konkretizálódással járnak. A konkretizáció átváltási műveletét viszont azokra az esetekre használom, ha egy szón belül történik az átváltás. Ilyenkor a szó jelentése, a meséről való ismereteink bővülnek. Az összevonás és a kihagyás ezzel szemben generalizálódással jár. Ha ezek nem állnak fenn, akkor nevezek az átváltási műveletet egyszerűen generalizálásnak.

Szűkítés,
 konkretizálás

Bővítés,
 generalizálás

Az átváltás tárgya lehet a szereplő neme vagy kora.

4.73.Die Rabe (M93) > Holló**lány** (2009)
 (→ a Holló **királykisasszony** (1937)
 viszont már betoldás is)

4.74.Die faule Spinnerin (M128) > A lusta
 fonó**asszony** (2009)

4.75.Der Trommler (M193) > A
 dobos**legény** (2009)

4.74.Die drei Spinnerinnen (M14) < A
 három fonó (1887) (→ A három
 fonó**nő** (1861) az átváltási művelet
 nélküli fordítás; A három fonó**leány**
 (1930) pedig szűkítés)

4.75.Brüderchen und Schwesterchen
 (M11) < A két testvér (1887)

4.76.Die zwei Brüder (M60) < A két
 testvér (1914)¹⁶

Egy-egy tulajdonság konkretizálódása / generalizálódása.

4.77.Das **tapfere** Schneiderlein (M20) >
 A **vitéz** szabó (1887)

4.79.Die **zertanzten** Schuhe (M135) < Az
elnyűtt cipők (1930)

¹⁶ A két testvér cím eltérő mesékhez való tartozása egy példa a mesék beazonosításának a komplexitásáról.

4.78.Vom **klugen** Schneiderlein (M114) >
A **furfangos** kis szabó (1861)

4.80.Die Nixe im **Teich** (M181) < A **vízi**
tündér (1937)

Ide sorolom, mikor a címben szereplő főhős nevet kap / veszít el.

4.81.Daumesdick (M37) > Hüvelyk Matyi
(1887)

4.83.Der Eisenhans (M136) < A
vasember (1945)

4.82.Brüderchen und Schwesterchen
(M11) > Palika és Hajnalka (1861)

4.84.Hans mein Igel (M108) <
Sündisznócska (1937)

Vagy amikor egyéb tulajdonságát tudjuk meg a címben szereplő motívumnak.

4.85.Der Nagel > A **patkószeg** (2009)

4.86.Die drei Federn > Három toll**pihe**
(2022)

4.87.De Spielhansl > **Kártyás** Janó (2009)

4.88.Der wunderliche Spielmann > A
csodálatos **hegedűs** (1955)

4.89.A **búza**kalász, A **rozs** kalásza, Az
arany**tollú**, A szegény molnárlegény
meg a **cirmos**; Die drei grünen
Zweige - A három zöld **hajtás**

4.7. Csere (C)

A csere, mint átváltási művelet alatt azt értem, hogy a cím egésze megváltozik. Vagy utal a fordításban szereplő cím az eredeti címre, vagy a mese teljesen más elemét emeli ki. Tulajdonképpen nem fordítás, hanem egy háttérismeretnek megfelelő (mese ismeretéből fakadó) ekvivalencia keresése (egy cím alkotása).

Ide sorolom azokat az eseteket, amikor többirányú jelentésváltozás történik az eredeti és az új cím közti többféle átváltási műveletei miatt. Példa:

4.90.Die drei Brüder → A hű testvérek (1937) (drei → hű: kompenzáció; Brüder → testvérek: generalizáció)

4.91.Läuschen und Flöhchen → Miből lett a galiba, avagy a pók és a légy (betoldás; teljes átalakítás)

4.92.Marienkind → A tündér fogadott leánya (1861) (Marie → tündér: teljes átalakítás; Kind → fogadott leány: szűkítés)

Ahol a címben szerepel a főhős, ott előfordul, hogy a fordító a mese másik, esetleg ellentétes érdekeltségű főhősét jeleníti meg a fordítás címében.

4.93.Rumpelstilzchen (M55) → A szalmából aranyat fonó leány (1861); Pila (1914)¹⁷

4.94.König Drosselbart (M52) → Páva, A kevély királykisasszony (1914)

4.95.Der Jude im Dorn (M110) → A jókedvű János (1914)

4.96.Fitchers Vogel (M46) → Három testvér (1861)

4.97.Frau Holle (M24) → Csinos és Szurkos (1861), A serény meg a lusta leány (1914), A két Böske (1930)

4.98.Brüderchen und Schwesterchen (M11) → A gonosz mostoha (1937)

Gyakori, hogy a mese főhőse és fő motívuma cserélődik fel:

4.99.Das Hirtenbublein (M152) – A három kérdés (1930/37)

4.100. Die Schlickerlinge (M156) – A tékozló leány (1930)

4.101. Das Totenhemdchen (M109) – A megvigasztalt anya (1937)

4.102. Der alte Großvater und der Enkel (M78) – A vályú (2022)

4.103. Das tapfere Schneiderlein (M20) – Hetet egy csapásra (1937, 2022)

Ahol megvan ugyan az eredeti cím egyik eleme, de teljesen más hangsúllyal szerepel, azt cserének hívom (pl. nem betoldás vagy áthelyezés)

4.104. Simeliberg (M142)– Szimel, **nyíl meg!** (2022)

4.105. Gottes Speise (KL5) - **Isten táplálja** a szerencsétleneket (1930)

4.106. Die Eule (M174) - Hogyan győzték le a füles**baglyot** Kelekótyaváron (2022)

A fő motívum a mese tanulságára cserélődik.

4.107. Die weiße Schlange (M17) – Jó tettért jót várj (1937)

4.108. Der Frieder und das Katherlieschen (M59) – Mire jó az okos asszony (1861)

---

¹⁷ Pila női név, az Ilona, Ila szóból ered. „Népnyelven a szeleburdi, feleszű nők gúnyneve” (Czuczor–Fogarasi, 1862). A történetben a szeleburdi voltára utalhat a lánynak, pl. hogy gondolkozás nélkül odaigéri a kis emberkének a születendő gyermekét.

4.8. Kompenzáció (%)

Címek fordításában azt tekintem kompenzációnak, mikor a fordító az egyik elemet kihagyja, de egy másik elemmel gazdagítja a címet. A német és a magyar olvasóközönség más-más információt tud meg a cím alapján, de egyik se tud meg többet vagy kevesebbet. Azért nem teljes átalakítás, mert máshol, más helyen, más eszközzel adja hozzá, amit elvesz. Kompenzáció során a fordító a cím elemeit minden esetben felhasználja, de fordításról itt sem igazán beszélhetünk.

Történhet ilyen egy elnevezés elhagyásakor vagy hozzáadásakor.

- 4.109. Frau **Holle** (M24) → A **hócsináló** asszony (1937)
- 4.110. Der treue **Johannes** (M6) → A hű **szolga** (1914)
- 4.111. Der Vogel **Greif** (M165) → A **mindentudó** madár (2022)
- 4.112. Die **weiße** und die **schwarze** Braut (M135) → **Füstmenyasszony**, **Hómenyasszony** (2009)

Főnév – melléknév cseréjekor:

- 4.113. Die **drei** Faulen - A rest **királyfik**
- 4.114. Die zertanzten Schuhe - A **tizenkét királylány** cipellői
- 4.115. A kásás**fazék**

Egy bővítmény vagy alaptag másik bővítményre vagy alaptagra való cserélése esetén.

- 4.116. A molnárlegény meg a kis **tarka** macska
- 4.117. A **madarak** királya, (a kettős jelentésű szó másik jelentése lesz hangsúlyos a magyarban, mint a németben)
- 4.118. Lumpengesindel → **Csócselék** népség
- 4.119. Das **blaue** Licht (M116) → A **csodálatos** lámpa¹⁸ (szín felcserélése más tulajdonságra)
- 4.120. Die Gänse**magd** (M89) → A libapásztor **királykisasszony** (a főhős külső tulajdonsága – a valódi tulajdonsága)
- 4.121. Stroh**halm**, Kohle und Bohne (M18) → A szalmaszál, a **parázs** meg a babszem (2009); Szalmaszál, **parázs** és babszem (2022) (a mese másik motívuma, hogy a széndarab parázslík)

---

¹⁸ A Licht szó másodlagos jelentésben a fényforrást, gyertyát, lámpát is jelenthet, ezt nem tekintem itt átalakításnak.

Amikor a bővítmény egészen megváltozik

4.122. Der Sperling **und seine vier Kinder** → A veréb **tanítása**

4.123. Katze und Maus **in Gesellschaft** (M2) → A macska és az egér **háztartása** (1930)

4.9. Teljes átalakítás (T)

A teljes átalakításnak azt nevezem, amikor a címnek egy szava változik meg. A fentiekkel ellentétben ez lehet fordítás, esetleg félrefordítás is.

Teljes átalakítás:

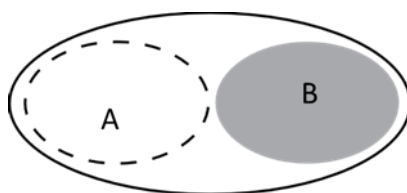
rokonszavak

és -kifejezések (egy

közös magasabb

szintű halmazba

tartoznak)

$$A \in X \approx B \in X$$

Minden esetben van közös halmaza az eredeti és a fordított jelentésnek. (a Kompenzációnál nincs, pl. Die Gänsemagd és fordítása a lány két ellentétes tulajdonsága, lásd: Kompenzáció)

4.124. Märchen von der **Unke** (M105) → Rege a **házi kigyó**ról (1861) (általában visszataszító állat)

4.125. Der Zaunkönig (M171) → A királyka (2009) (apró, de „uralkodó” madár)

4.126. Das kluge Gretel (M77) → Okos **Panni** (1887) (női nevek)

4.127. **Daumesdick** (M37) → **Babszem** Jankó (1861) (olyan kicsi, mint a...)

A teljes átalakítások egy része hátra sorolódott a fordítási műveletek hierarchiájában (egy ennél nagyobb jelentésváltozást okozó művelethez soroltam be) de érdemes lehet közelebbről szemügyre venni az ilyen eseteket.

Teljes átalakítás figyelhető meg a titulusok fordításában. Grimmék *König* [király] szavát több magyar fordítás is *királyfinak* fordítja. Ezzel jelezhetik, hogy egy fiatalabb, házasulandó trónörökösről van szó.

4.128. Der Froschkönig oder der eiserne Heinrich (M1) → A békakirályfi (1914; 1937)

4.129. König Drosselbart → Rigócsőr királyfi (1937)

Hasonlóan a címbe szereplő *Königint* [királynőt] királynénak fordítja több fordítás is. A *királyné* elsődleges jelentésében a király feleségét jelenti, de népies szóhasználatban *királynőt*. Ilyen módon nem történik teljes átalakítás, mint ahogy az alábbi példában, a méhek esetében nem lenne értelmezhető.

4.130. Die Bienenkönigin (M62) – A méhkirályné (1887; 1937)

A nemek fordításában is figyelhetünk meg teljes átalakítást. Előbbi példában a mesében szereplő három nő (idősebb) *asszonyok*: azt kéri, hogy a lány, akinek szívességet tesznek, meghívja őket a lakodalmára, és szólítsa őket nénjüknek – a teljes mese ismeretében a cím nem passzol sem az eredeti, sem a lefordított történethez, valószínűleg félrefordítás. A második esetben a Magd [cseléd lány] tagot hagyja el két fordító, így egy libákat őrző legény juthat eszébe az olvasónak. Bár a történetben nem szerepel, de utalhat a cím Kürtchenre [Bandikára (1861)], akivel a libákat őrzi és aki leleplezi a valódi énjét.

4.131. Die drei Spinnerin (M14) – A három fonóleány

4.132. Die Gänsemagd (M89) – A libapásztor (1861, 1887)

A mesék német eredetijében gyakori szereplő Isten és a szentek, és a hol tudatos, hol hiedelmeken alapuló vallásosság. Nagy István *tündérnek, aranyhajú Tündér Ilonának* vagy *tündérszép Ilonának* fordítja a mesében szereplő *Szűz Mária* alakját, így egy magyar népmesei alak válik belőle. Indokolhatta ezt, hogy nem akarta a mesebeli és a vallásos tiszteletben álló személyt összemosni.

4.133. Marienkind (M3) → A tündér fogadott leánya (1861)

Ismert személyek mellett helyszínek fordításában is figyelhető meg teljes átalakítás. Van két cím, amelyben konkrét, német helyszín szerepel: Dietmarschen és Bremen [Bréma], mindkettő kikötőváros az Északi tenger partján. Az alábbi példában Bréma városát fordítja le teljes átalakítással Nagy István. Szeben, azaz Nagyszeben városát jelöli meg, amely az erdélyi szászoknak (német kisebbség) egy fontos városa Erdélyben (ami ekkor még Magyarországhoz tartozott). Így megmarad a német és a magyar vonatkozás is.

4.134. Die Bremer Stadtmusikanten (M27) - A **szebeni** városmuzsikások (1861)

Lehet a címben szereplő motívumok ismert állat-, növényfajok vagy anyagok, amelyek magyarul kicsit más alakban jelennek meg. Az első két példában a Csonka-Edwards szerzőpáros átalakításait látjuk. A **tetű** és a **bolha** helyett a valamivel barátságosabb **pók** és **légy** szavakat használja, a **bölömbika** és a **búbosbanka** helyett pedig a **gém** és a **búbosbanka** szavakat, amelyek hangzásukban kevésbé összekeverhetőek. A harmadik példában a népies szóval *Machandelboom* [mai Wacholder(baum)] cserjét, amely magyarul *gyalogfenyő* [vagy boróka(fenyő)], bodzafának fordítja Halász Ignác.

4.135. Läschen und Flöhchen (M30) – Miből lett a galiba, avagy a **pók** és a **légy** (2022)

4.136. Rohrdommel und Wiedehopf (M173) – A búbosbanka és a gémm (2022)

4.137. Van den Machandelboom (M47) – A bodzafa (1887)

Külön érdekesség, amikor a növény egy lánynak a neve. Egy példa erre Rapunzel, a toronyban lakó lány, aki a boszorkány kertjében termő növényről kapta a nevét. Az elnevezés létezik magyarul raponc [fordításban Raponc (2009)] vagy raponc harangvirág (fordításban Harangvirág (1887)] néven. Mivel salátafélékről van szó, két fordítás a madársaláta vagy mezei saláta hivatalos elnevezését használja [fordításban Galambbegy (1937, 1945)], amelyet stíluskövető fordításnak tekintek. A számóca elnevezés viszont teljes átalakítás, amely a salátához hasonlóan a föld közelében nő, de nem a levele, hanem a termése fogyasztható.

4.138. Rapunzel (M12) – Szamóca (1930)

A német neveknek gyakran lenne megfelelője a magyar nyelvben, mégsem azt használja a fordító.¹⁹ Példaként tekintsük a Gretel név fordítását. A női nevek közül a Gretel kiemelt szerepet kap. Szerepel Hänsel társaként (Hänsel und Gretel), Hans szeretőjeként (Der gescheidte Hans), szeleburdi feleségként (Das kluge Gretel). A név jelentése gyöngy. Megfelelője a Margaréta vagy annak régi magyaros formája, a Margit. Ezzel szemben a fordításban szereplő Zsófia, Zsófi (németül Sofie) jelentése bölcsesség, a Julianna, Juliska (németül Juliana) a Gyula, Juliánusz férfinév párja, jelentése ragyogó.

4.139. Hänsel und Gretel → Jancsika és Zsófica (1861)

¹⁹ A címben szereplő nevek fordításának teljeskörű elemzéséhez a táblázat jelentős mennyiségű adatot tartalmaz, azonban a jelen kutatás határai nem teszik lehetővé. Itt csak néhány példát mutatok be a címekben található nevek teljes átalakítással történt fordításáról.

5. Következtetések

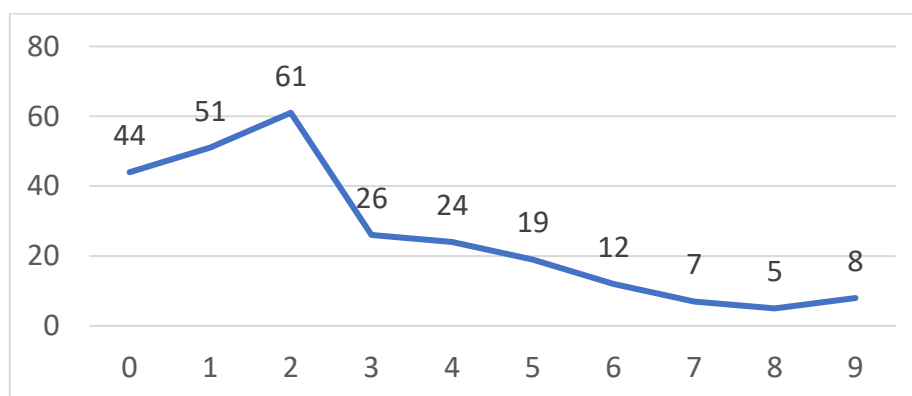
5.1. A mesék népszerűsége

A 257 meséből 214 mesének létezik magyar megfelelője a vizsgált fordításokban.

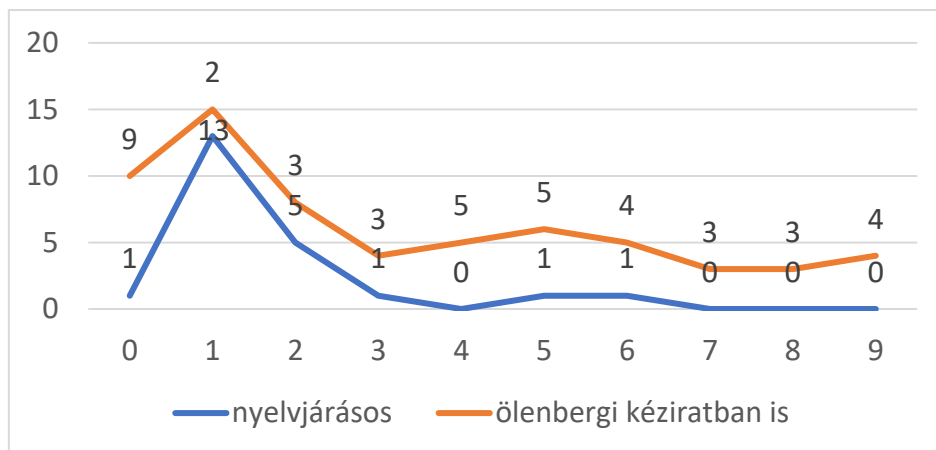
A legnépszerűbb meséknek azokat tekintem, amelyeket a kilenc fordító közül legalább nyolcan lefordítottak. 12 db ilyen mese van. Ezek között szerepel a KHM első meséje, a béka alakjában elátkozott királyfi, A farkas és a hét kecskegida, Jancsi és Juliska, Hamupipőke, Holle anyó története, Piroska és a farkas, A brémai muzsikások, Hüvelyk Matyi, Csipkerózsika, a Rigócsőrnek csúfolt királyfi, Hófehérke, Szerencsés Jankó és a libapásztor-királykisasszony története.

A 43 db mese, amelyeket a vizsgált fordítók egyike sem fordított le, olyan mesék, amelyek a KHM hetedik kiadásába nem kerültek bele (viszont 3 kivétellel mindegyik szerepelt a KHM első kiadásában). Kisebb fordításokba bekerülhettek, ilyen a *Das Unglück* című mese, amelyet Karády 1847-es fordításában találtam meg.

A mesék száma aszerint, hogy kilenc fordító közül hányan fordították le, az alábbi grafikonon látható.

A KHM nyelvjárási meséiről és az ölenbergi kéziratban is megtalálható meséiről az alábbi grafikon tartalmazza, hogy hány fordító fordította.

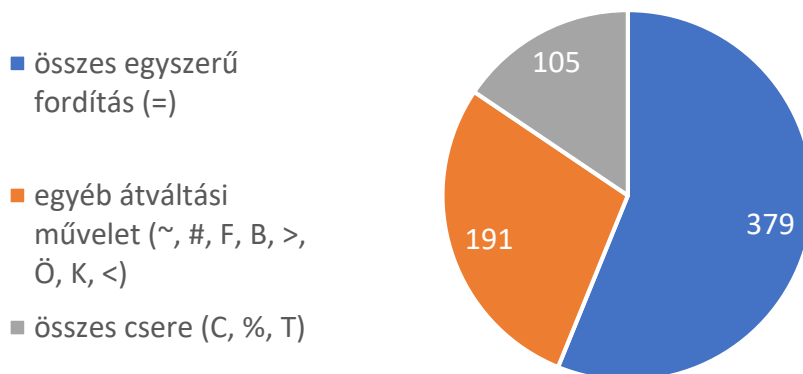

A KHM egy-egy meséjéről átlagosan 2,63 fordítás született. A nyelvjárásos meséiről átlagosan kevesebb (1,68) fordítás született, az ölenbergi kéziratokban megtalálható meséit pedig átlagosan többször fordították (4,07).

5.2. Fordítás vagy egyéni cím?

Megvizsgáltam, hogy mennyi cím az eredeti fordítása és mennyi az, ami biztos, hogy új cím.

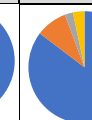
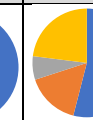
A lefordított címeknek 56%-a (379 db) esetében a fordítás egyszerű behelyettesítés, nem tartalmaz különösebb átváltási műveletet, viszonylag könnyen felismerhető a cím. A címek egyhatod része pedig (105 db) teljesen át van alakítva a német eredetihez képest (a csere, a kompenzáció vagy a teljes átalakítás műveletét tartalmazza) - ezeknél a címeknél biztos, hogy nem fordításról van szó. A maradék egyharmad mesecím átalakításának mértéke a két véglet között helyezkedik el.

5.3. Az egyes fordítók átváltási műveleteinek aránya

Megvizsgáltam azt is, hogy van-e különbség az egyes fordítók átváltási műveleteinek használata között.

Az alábbi táblázatban a mesék száma látható az átváltási műveletek szerint.

	1861	1887	1914	1930	1937	1945	1955	2009	2022
= ~ #	25	36	18	31	31	33	34	180	54
F B >	2	4	3	1	9	5	9	19	16
Ö K <	8	4	12	5	10	4	5	5	7
C % T	15	7	13	8	26	4	2	7	23

Az egyszerű behelyettesítéssel végzett fordítások aránya a legnagyobb minden fordítónál, azonban nagy különbségek vannak. Az Adamik—Márton szerzőpáros használ a legtöbb belőlük (85%): mint a KHM egyedüli teljes fordítói, szöveghűsége törekedtek. Benedek Elek (39%) és Szondy György (41%) fordításaiban van belőlük a legkevesebb: eszerint ők használtak a vizsgált fordítók közül a legtöbb átalakítást, legalábbis a címek fordításában.

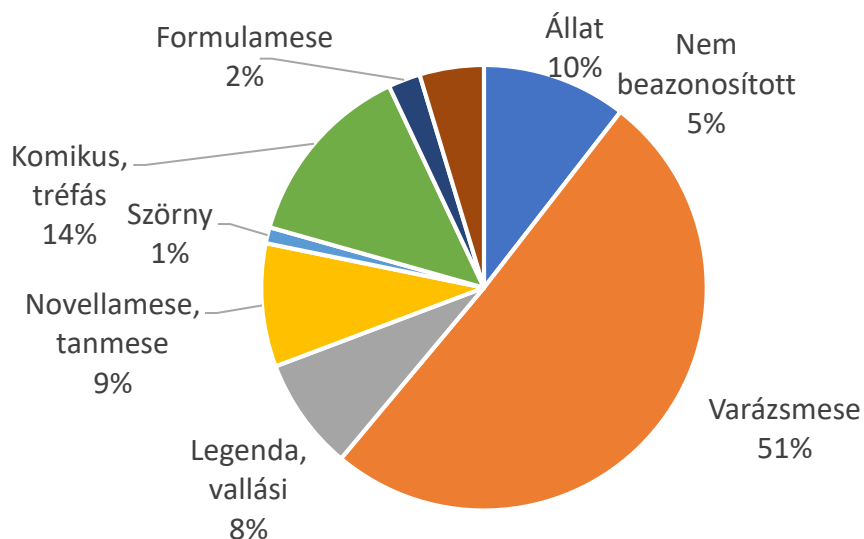
A cím lecserélése, a csere átváltási műveletei Szondy Györgynél érik el a legnagyobb százalékot (34%).

A *generalizálással* és a *konkretizálással* végzett átváltási műveletek arányában látható egy változás a korai és a későbbi fordítások között: az 1930-as évekig a generalizálás volt nagyobb arányban, ezután ez az arány megfordult. A generalizálás általánosítást, jelentések számának csökkenését jelenti, összevonással, kihagyással lehet elérni. Tudjuk, hogy a korai fordításokban kevésbé volt fontos a szöveghűség, a népmesék, népdalok gyűjtése még gyerekcipőben járt, szabadabb fordítások születtek. Ezért meglepő az eredmény, hogy kevesebb a címek extra jelentésekkel való dúsitása az 1930-as években és az előtt.

5.4. Mesetípusok aránya

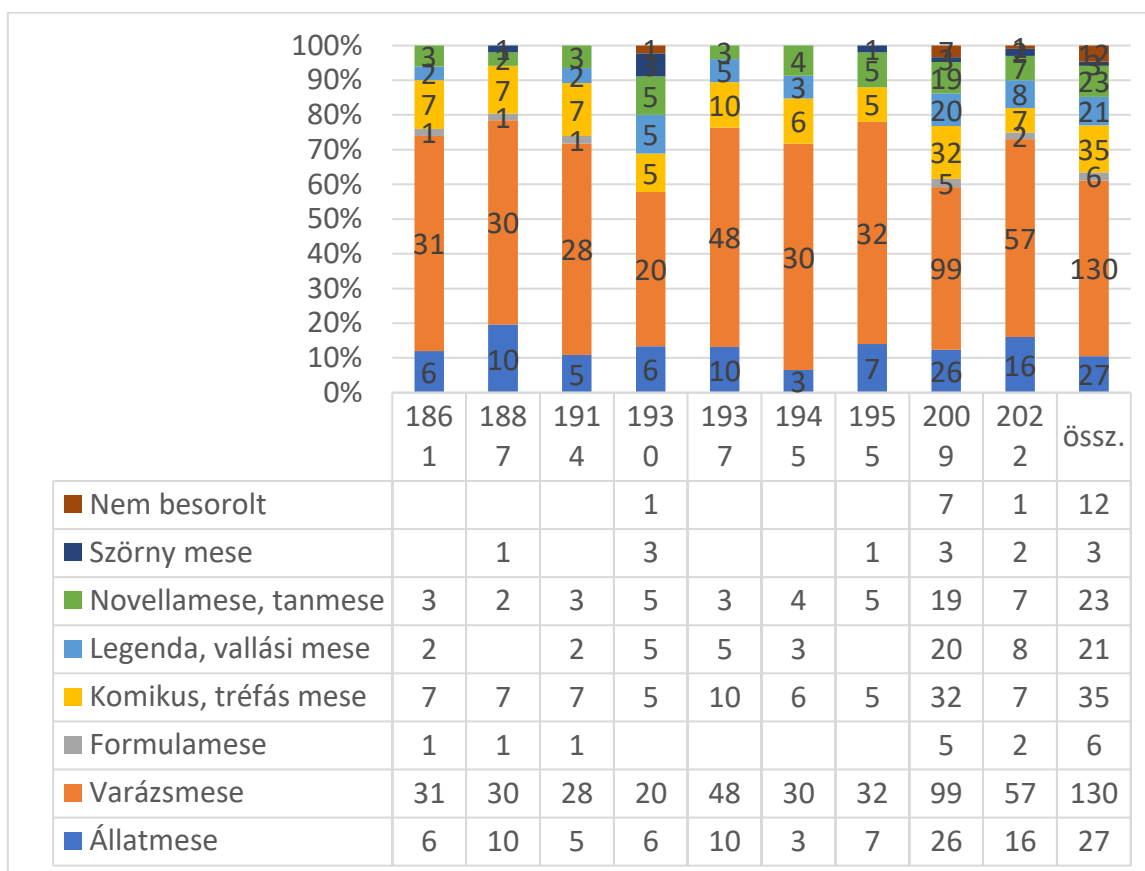
Megvizsgáltam, hogy átrendeződött-e a mesetípusok aránya a fordításokban az eredetihez képest. A mesék ATU-számaait vettem alapul e kérdés megválaszolásához.

A besorolás szerint típusonként a mesék számára vonatkozóan a következő eredményre jutottam:

A legtöbb mesét a varázsmese kategóriába sorolja az ATU-száma. Ezt követi a komikus szereplőről szóló, tréfás mesék, majd az állatmesék kategóriája. A tanmeséből nagyjából a legendás és vallási mesékkal megegyező számú mese van. Majd ezt követi a formulamese és a szörnyes mese kategóriája – utóbbiból mindössze 3 db van.

A fordítások esetében az arányok az alábbi táblázat szerint alakulnak (az összes eredeti mese arányaihoz képest).

Az arányok nem rendeződnek át. Varázsmesék tekintetében Baróti Lajosnál (1930) látható a legjelentősebb változás, nála csak 45% ezen mesék száma, így más mesékből többet fordított. Az eleve kevesebb mesével rendelkező típusok egyes fordítóknál kimaradnak, így Baróti, Szondy, Ritoók és Rónay esetében a formulamesék, Halász és Rónay esetében a legenda, vallási mesék.

5.5. A címek fordítását befolyásoló tényezők

Keresem, hogy a fordítások számának, és ezzel együtt a célközönség háttérismeretének növekedésével, hasonlóbbak vagy szerteágazóbbak lettek a mesék címei, felismerhető-e valamilyen tendencia.

A célközönség háttérismerete

A fordító gyakran alapoz a célközönsége (az olvasók) háttérismereteire. Domokos Mariann a korai Grimm-fordítók előszavait elemezve kifejti, hogy egyes mesék már Grimmék előtt ismertek lehettek a magyaroknak (Domokos, 2019: 11). Néhány mesét magam is felfedeztem, amely más forrásból ismert lehetett:

5.1. Die kluge Bauerntochter – *Mátyás király meg az okos leány* című népmese

5.2. Prinzessin Mäusehaut – *A só* című népmese

5.3. Der alte Großvater und der Enkel – Lev Tolsztoj (1828-1910) *Az öreg nagyapó és a kisunoka* című meséje.

5.4. Der gescheidte Hans - *Ilók és Mihók* című népmese²⁰

5.5. Die kluge Else – *A kispömbök* című mesével megegyező jeleneteket tartalmaz

Az olyan mesék, amelyek címében egy személynév mind a kilenc vizsgált fordításban teljesen megegyezik, és nem kerestek a fordítók más-más megoldást, valószínűsíthetően már a Grimm testvérek előtt jól ismertek voltak. Ilyen az *Aschenputtel*, magyarul *Hamupipőke*: a „Puttel” szó hesseni dialektusban „Puddel”: rendetlen, piszkos lányt jelent²¹; ezzel szemben a „pipőke” a Magyar etimológiai szótár szerint: „a szlovák popelka (popol, popelka = ‘hamvacska’) magyarosodott formája”, amely a népi áthagyományozódás során hasonult a cipőcske szóhoz²². A másik ilyen, egységesen lefordított mesecím a *Schneewittchen*, magyarul *Hófehérke*, amely a vizsgált fordítások közül egyedül az Adamik-Márton szerzőpáros 1989-es fordításában kapott más címet, utalva a „wittchen” („fehér”) szó népi jellegére: *Hófejérke*.

Hatással voltak-e az egyes újrafordításokra a korábbi fordítások?

Ennek kiderítésére érdemes azon címeket összevetni, amelyek speciális fordítói megoldásokat tartalmaznak: ahol két fordító ugyanazt a megoldást használta, ott gyanakodhatunk egy háttérismeret felhasználására.

Néhány példa egy-egy cím fordítói megoldásának újraalkalmazására:

- Halász Ignác, 1887: Okos **Panni** (Szondy, 1937); Pancimanci (Ritoók, 1945)
- Benedek Elek, 1914: A libapásztor **királykisasszony**, A békakirályfi (Szondy, 1937)

---

²⁰ bővebben, lásd: (Domokos, 2022: 26)

²¹ duden.de

²² Magyar etimológiai szótár

- Szondy György, 1937: Szamárbőr **királyfi** (Rónay, 1955); Hetet egy csapásra (Csonka—Edwards, 2022)
- Rónay György, 1955: Szalmaszál, **parázs** és babszem (Adamik—Márton, 2009)

A fentiek mutatják, hogy egy-egy esetben használhatták a fordítók a korábbi címeket, de összességében nem találtam olyan fordítót, akiknél több alkalommal azt lehetne látni, hogy valamelyik másik fordításait vette volna át.

A jól bevált címek, amelyek nem változtak

Néhány híres Grimm-mesénél lehet látni, hogy a korai fordítások még különböző címeket adtak neki, de egy idő után megszűntek a cím újrafordításai, és egy korábbi címet vettek át a fordítók. Ez a pont, amikortól nem adtak neki új címet, lehetett a mese híressé válása.

Példák a mesecímek rögzülésére²³:

- Hänsel und Grethel: A korábbi *Jancsika és Zsófi* c. történetet Halász Ignác fordítja először Jancsika és Juliska címmel, és a következő hat fordítás közül öt ezt a címet veszi fel (Baróti Lajos óta Jancsi és Juliska a cím).
- Frau Holle: Több korai fordítás a szorgos és a lusta lányról nevezte el a mesét. Az előzőhöz hasonlóan, szintén Halász Ignác fordítja először *Holle* asszonynak. Ritoók Emma és a későbbi fordítók szintén már a Holle nevet használják.
- Rotkäppchen: Szondy György fordítja először *Piroska és a farkas* címmel.

Ezek alapján a különböző mesecímek fordításai az idő múltával egyre inkább hasonulni látszanak egymáshoz. Ez a hasonulás nem feltétlenül az eredeti szöveg irányába történik, hanem a magyar olvasóközönség által ismert irányba. Hogy ez a tendencia teljeskörűen kimondható-e a Grimm-mesék fordításaira, ahhoz további kutatásra lenne szükség.

---

²³ Az itt szereplő címfordításokat bővebben lásd: A népszerű mesék táblázata.

Összefoglalás

Kutatásom elején meghatároztam a korpusz kereteit. Ehhez megvizsgáltam az elmúlt 200 év magyar nyelvű fordításait, rendszereztem őket, és kilencre csökkentettem a számukat. A fordításokban található címeket német címekkel párosítottam, sok esetben a hozzájuk kapcsolódó történetek alapján. Elkészült a címek adattáblázata, amelyből számos érdekes következtetést lehet levonni. Kiderült, hogy melyik mese volt a legnépszerűbb, és melyiket nem fordították a vizsgált fordítók. Fény derült olyan fordításokra, amelyek nem a KHM-ben találhatóak.

A fordítói megoldások meghatározásához külön módszert dolgoztam ki, amivel konzekvensen lehetett a címeket kategóriákba sorolni. Az eredményeket számszerűsítettem. A fordítói szemmel nézve érdekesebb átváltásokat konkrét példákkal mutattam be. Vizsgáltam az egy-egy fordítóhoz tartozó átváltási műveletek arányait, és összességében a címek fordítás során történő megváltoztatásának a mértékét. Háttérkutatásaim között kitértem a címek mesetípusok szerinti besorolására is.

Kutatásom fő eredménye az adattáblázat, amelyből számos további következtetés levonható a Grimm-mesék fordításaira vonatkozóan, és a fordítói megoldások elemzésére készült 3x4 átváltási műveletből álló rendszer, amely bármilyen más fordítás tudományos elemzéséhez is felhasználható.

Források

Adamik Lajos – Márton László

1989 *Gyermek- és családi mesék*. Budapest: Magvető

2009 *Családi mesék*. Budapest: Pesti Kalligram Kft.

Balikó Helga (szerk., ford.)

2015 *Grimm-mesék kincsestára. A rettenthetetlen királyfi és más történetek*. Pécs, Alexandra

Baróti Lajos

1930 *Grimm testvérek legszebb meséi*. Budapest: Világirodalmi Kiadó

Benedek Elek

1914 *Grimm testvérek összegyűjtött meséi*. Budapest: Lampel

Csonka Ágnes (ford.)

2008 *A Grimm testvérek varázslatos meséi*. Pécs, Alexandra

Csonka Ágnes – Edwards Zsuzsanna

2010 *A Grimm testvérek meséi*. Pécs: Alexandra

2022 *100 Grimm-mese*. Pécs: Alexandra

Grimm, Jacob és Wilhelm

1810 *Composite manuscript with 45 fairy tales and one saga*. Cologny, Svájc: Fondation

Martin Bodmer, G-72.1 <https://www.e-codices.ch/en/thumbs/fmb/ms-Grimm-G-072-001/>

(utolsó letöltés dátuma: 2023.11.20.)

1816 *Deutsche Sagen*. Berlin: Nicolaischen Buchhandlung

1856 *Kinder- und Haus-Märchen Band 3. Anmerkungen zu den einzelnen Märchen*.

Göttingen: Dietrich Teljes digitalizált szöveg a Wikisource honlapon.

[https://de.wikisource.org/w/index.php?title=Seite:Kinder_und_Hausm%C3%A4rchen_\(Grimm\)_1856_III_001.jpg&oldid=-](https://de.wikisource.org/w/index.php?title=Seite:Kinder_und_Hausm%C3%A4rchen_(Grimm)_1856_III_001.jpg&oldid=-) (utolsó letöltés dátuma: 2023.11.20.)

1857 *Kinder- und Hausmärchen Band 1*. Göttingen: Dieterich. Teljes digitalizált szöveg a Wikisource honlapon.

[https://de.wikisource.org/w/index.php?title=Seite:Kinder_und_Hausm%C3%A4rchen_\(Grimm\)_1857_I_p_001.jpg&oldid=-](https://de.wikisource.org/w/index.php?title=Seite:Kinder_und_Hausm%C3%A4rchen_(Grimm)_1857_I_p_001.jpg&oldid=-) (utolsó letöltés dátuma: 2023.11.20.)

2011 *Kinder- und Hausmärchen mit Bildern von Carl Offterdinger u.a. - Originalausgaben 1 bis 6 von 1812 bis 1850*, 5. Auflage. Null Papier Verlag

Halász Ignác

1887 *Gyermekmesék. Grimm testvérek után*. Budapest : Athenaeum Ny.

Karády Ignác

1847 *Regék. Nagyobb gyermekek számára*. Pest: Heckenast

Lemmer, Manfred

1964 *Grimms Märchen in ursprünglicher Gestalt: Nach der Ölenberger Handschrift von 1810*. Insel-Verlag (v.ö. Rölleke, 2016)

Nagy István

1861 *Gyermek s házi regék (Grimm után) I.-II.* Pest: Engel és Mandello, Ifjúsági (!) Könyvtár II.-III. (!)

https://books.google.hu/books/about/Gyermek_s_hazi_regek_Kinder_und_Hausmäh.html?id=jCUSbBogaIC&redir_esc=y (utolsó letöltés dátuma: 2023.11.20.)

Ritoók Emma

1945 *Grimm legszebb meséi*. Budapest: Athenaeum

Rónay György

1955 *Grimm legszebb meséi*. Budapest: Móra

Rölleke, Heinz

2016 *Kinder- und Hausmärchen: die handschriftliche Urfassung von 1810*. Stuttgart: Reclam

Szondy György

1930 *Válogatott Grimm mesék*. Budapest: Dante. 3. kiadás

1937 *Grimm. Nagy meséskönyv*. Budapest: Dante. 4. kiadás

Taylor, Edgar:

1823, 1826 *German popular stories*. London

Szakirodalom

Bolte, Johannes – Polívka, Georg

1913–1932 *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm*. Leipzig:

Dieterich'sche Verlagsbuchshandlung

Czuczor Gergely – Fogarasi János

1862 *A Magyar Nyelv Szótára*. Pest

riann

2007-2009. *Magyar nyelvű Grimm-kiadások 1963-2005* (Válogatott könyvjegyzék) In: Voigt

Vilmos: *Meseszó*. Tanulmányok mesékről és mesekutatásról. MTA-ELTE Folklór

2019 *A magyar Grimm-mesehagyomány. A Grimm mesék megjelenése a magyar irodalomban és folklórban*. Kriza János Néprajzi Társaság

2022 *Grimm-mesék magyar ponyvákön (1850–1900)*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Néprajztudományi Intézet, Budapest.

Kenyeres Ágnes (főszerk.)

2003 *Magyar életrajzi lexikon* [elektronikus dok.] Budapest: Arcanum

Klaudy Kinga

2003 *Bevezetés a fordítás gyakorlatába*. Scholastica

Tótfalusi István:

2001 Magyar etimológiai nagyszótár. Budapest, Arcanum Adatbázis.

Uther, Hans-Jörg

2004 *THE TYPES OF INTERNATIONAL FOLKTALES. A Classification and Bibliography.*

Part 1. Helsinki

2021 *Handbuch zu den "Kinder- und Hausmärchen" der Brüder Grimm.* Berlin: De Gruyter

Voigt Vilmos

2007-2009 [1963] *A Grimm mesék magyar fordításai.* In: Voigt Vilmos: *Meseszó.*

Tanulmányok mesékről és mesekutatásról. MTA-ELTE Folklór

név nélkül:

Grimms Fairy Tales with ATU numbers

<https://libraryguides.missouri.edu/c.php?g=1052498&p=7642279> (utolsó letöltés dátuma:

2023.11.20.)

Keresztnevek eredete és jelentése [elektronikus dok.] Magyar Elektronikus Könyvtár, 1998.

<https://mek.oszk.hu/00000/00084> (utolsó letöltés dátuma: 2023.11.20.)

Kinder- und Hausmärchen: Versionen der Märchen und Kinderlegenden

https://de.wikisource.org/wiki/Kinder-_und_Hausmärchen (utolsó letöltés dátuma:

2023.11.20.)

Romániai magyar lexikon [elektronikus dok.], Transindex és a Jakabffy Elemér Alapítvány

<https://lexikon.adatbank.ro> (utolsó letöltés dátuma: 2023.11.20.)